расписано·

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 154 (10446) | 1977 чылдың июль 2, суббота | 1925 чылда үнүп эгелээн | Өртээ 2 кап.

Моолдуң Араттың революстуг намының Төп Комитединиң Бирги секретары, Моол Арат Республиканың Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы эш Ю. Цеденбалга

Эргим эш Цеденбал,

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, бүгү совет улустуң өмүнээзинден болгаш бодумнуң хуумдан Силерни МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазынга катап соңгааны-биле чүректиң ханызындан байыр чедирдим.

Күрүнениң ол бедик албан-хүлээлгезинге Силерни база катап соңгааны болза моол ажылчы чоннарның МАРН-ның иштики болгаш даштыкы политиказын долузу-биле деткип турарының, а ол ышкаш Моолга социалистиг ниитилелди тургузары дээш, социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазының чаңгыс эвин база сырый каттыжылышкынын быжыглаары дээш чайгылыш чок демиселге Силерниң ачы-хавыяаларын хүлээп көргениниң херечизи болур.

Силерге эки кадыкшылды болгаш акы-дуңмалышкы совет-моол найыралды улам ыңай быжыглаарының эргежиктеринге, моол улустуң чаагай амыдыралынга болгаш чечектелиишкининге Силерниң үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгаңарга чаа улуг чедиишкиннерни күзедим.

Л. БРЕЖНЕВ

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 60 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

Улусчу тудугда байдал кандыгыл?

Ажыглалга кирерингe чедир 60 хонук арткан

Оңгу беш чылдың ийиги чылының бирги чартыы доозулган. Республиканың ажылчы чоннар коллективтери боттарының юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелериниң чартык чылда күүсеттингенин түңнеп турарлар. Үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, көскү чедиишкиннерни чедип алганнар. Ол дээрге Улуг Октябрьның 60 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжының улам калбарганының түңнели-дир.

Республика найысылалында туттунуп турар Күрүнениң хөгжүм-шии театрының тудуунуң чугулазын барымдаалааш, улусчу тудуг кылдыр чарлап, тускай оперативтиг штабты тургусканындан бээр элээн каш айлар эрткен. Бо үениң иштинде тудуг-монтаж, шеверлел, бызанныыр ажылдар талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Электри четкилериниң монтаж ажылдары доозулган. Ол ышкаш дескинер сценаның янзы-бүрү дериг-херекселдерин эптээн. Театрның даштыкы талазын штукатурлаарының ажылы адактаалып турар. Бирги каъттың фойезиниң аскылыг дээвииринин демирлерин эптээн болгаш шалазын мрамор-биле салып дооскан. Ол ышкаш ийиги каъттың фойезинде шаланы болгаш ханаларны, колонналарны өң-баазын мрамор, ракушка-биле шып, каастаары чоокку хүннерде доостур болгаш ону кылып турар мастерлер бажыңның өске өрээлдеринче шилчиир. Кара шалаларны салыры доозулган болгаш паркеттер, маңаалар-биле кылып эгелээн. Саратовтуң «Теомонтаж» тудуг эргелелиниң төлээлекчилери сценаны шимчедир, көжегелерни көдүрер дериг-херекселдерни эптээн. Даашшимээн эвээжедиринин болгаш салгынналдырылгазының хоорзаларын салган. Көрүкчүлер залында аңгыда фойелерни, хөй санныг өрээлдерни штукатурлаарының ажылы база-ла сөөлзүрээн. Кылдынган ажылдары санаар болза хөй. Бо бүгү ажылдарны кылырынга Василий Моңгуштуң, Михаил Горбачевскийниң комплекстиг бригадалары, Н. Суворованың, А. Ельшованың шеверлекчилери, Роман Терпеливыйның гранитчилери болгаш тудуг-монтаж эргелелдериниң чамдык участоктары чедиишкинниг ажылдаан. Ылангыя эрткен айда «Кызыл тудуг» эргелели, «Сибирьэлектромонтажтың» электриктери эки ажылдаан.

Хөгжүм-шии театрының тудуунуң темпизи сөөлгү айда мурнукузундан дыка оожумнаан. Үстүнде адаттынган каш-ла тудуг организацияларындан аңгыда мында ажылдап турар бүгү тудуг участоктары, бригадалары боттарының мурнунда салдынган сорулгазы күүсетпээн. Чижээ, 48-ки тудуг эргелели 107 муң рубльдиң ажылын кылыр турган, чүгле 26 муңну шиңгээдип алган. Ол дээрге планның чүгле 20 ажыг хуузу ышкажыл. Эргелелдиң удуртукчулары (начальниги Б. Алехин, парторганизация секретары Н. Сермовкин) бо хире байдалды көре турган-ла, кандыг-даа хемчегни албайн турары четпес. Чүге дээрге ол эргелелдиң ажылындан театрны айыткан хуусаазында ажыглалга кирери база хамааржып турар. «Востоксантехмонтажтың» коңгу чоруур механиастаттынган колоннаазы, өртке удур автоматика дериг-херекселдериниң тудуг-монтаж эргелели, «Союзмонтажлифт», «Теплоизоляция» участоктарының ажылдакчылары боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны күүседири-биле ам-даа шуудап чадажып турар. Чогум-на оларның буруузу-биле чамдык участоктар маңаар, тудугнуң темпизин оожумнадыр ужурга таваржып турар. Бо бүгүнүң түңнелдеринде эрткен айда тудугга тускайлаан акша-хөреңгиниң чартыы белин шиңгээттинмээн.

Тудугла четпестер чүгле тудуг-монтаж организацияларының ажылдакчыларындан хамаарышпас болбайн аан. Мооң мурнунда «Тудуг кезектери» комбинатты дилиг материалдарын чедир бербес азы шынары куду дээш чаңгыс эвес удаа шүгүмчүлеп турган болгай. Комбинаттың администрациязы оон кандыг-даа түңнелди амдыгаа чедир үндүрбээн. Ооң ужурундан театр тудуунга материалдар чедишпес, ажылды соңгаарладыр таварылгалар ам-даа үргүлчүлеп турар.

Тудуг-монтаж ажылдарын шапкынчыдып тургаш, театрны чогуур хуусаазында ажыглалга кирериниң аргалары барын «Кызыл тудугнуң» бирги участогунуң начальниги эш Чертов чугаалап турар. Ынчалза-даа кижилерни, бригадаларны быжыглаар, ажылды улам шуудадыр тургаш, оларны өске черлерже чорудар, күштү быдарадыр чоруктар үргүлчүлевишаан.

Тудугнуң чүгле дөрт ханазын кылып, дээвиирин шып, шалазын салып, соңгалап каарга, доозулган деп болбазы кымга-даа билдингир. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң капитал тудуг эргелели театр тудуунга эргежок чугула дериг-херекселдерни шагда-ла тагып, эккээр турган. Ооң буруузу-биле «Теомонтаж» дээн ышкаш, тускай тудуг-монтаж черлериниң өске областардан келген специалистери анаа турар ужурга таваржып турар. Ол тудуг эргелелиниң буруузу-биле театрның кирер эжиктериниң делгем чадаларын кылыр мрамор белин чок. А чаданы кылыр хуусаазы эрткен. Дыка хөй көдүрүкчүлер, оларның блоктары, кабель-удазыннар кажан кээри билдинмес.

Янзы-бүрү дериг-херекселдерни, электри болгаш кабель продукцияларын тагып, театр тудуун доозуп, ону ажыглалга кирери капитал тудуг эргелелинден хамааржып турар. Чүге дээрге театрны ажыглалга кирериңге чедир ийи-ле ай арткан.

Тудуг ажылынга шаптыктап турар четпестерниң бирээзи — үрей кылыр чорук боор турар. Ылангыя «Востокпромсвязьмонтаж», «Востоксантехмонтаж» участоктарының, «Кызыл тудуг» эргелелиниң кылган ажылдарында үрей кылыышкыннар хөй.

Тудугжуларның болгаш участоктарның-даа аразында социалистиг чарышты организастап, шаңнал-мактадыг хевирлерин ажыглап-даа турза, чогуур негелдезинге четпейн турар. Социалистиг чарыштың түңнелдерин ай сайында эвес, а он хонукта, харын-даа неделялап үндүрер болза дыка таарымчалыг. Шаңнал-макталды күштелдикрери база чугула. Тудугда ажылдың ээлчеглиг чорудулгазы организастаттынмаан. Бо талазы-биле айтырыгны хүлээп турар тус тудуг коллективтери дарый шиитпирлээри негеттинип турар. Тудугжулар оргузунда тайылбыр-массалыг ажылды кылбайн турары база четпес. Бригадаларда, участоктарда хана парлалгазын организаставаан, мурнакчыларның дуржулгазын нептеретпейн турар. Бо болгаш өске-даа четпестер ажыглалга кирер тудуг — хөгжүм-шии театрында ажылдарга шаптыктап турар.

Т. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында калбарган социалистиг чарышка хоорайның сүт заводунуң коллективи идепкейлиг киржип, чарыштың мурнуку одуруун ээлевишаан, сүт продуктуларын бүдүрериниң 5 айларда планын оңаалдаларын 103,5 хуу, а ону сайгарарынын 105,7 хуу күүсеткен.

Кызымак ажыл-иши-биле коллективтиң хүндүткелин чаалап алганнар ында хөй. Оларга сүт продуктуларын савалаарының операторлары Нина Барашкова болгаш Надежда Малова база хамааржыр. Олар — коммунистиг күш-ажылдың шалыңчылары.

ЧУРУКТА: (солагай таладан): Н. Барашкова, Н. Малова.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

КЫРГЫЛДА АДАКТАЛГАН

«Барлык» совхозтуң Аксы-Бэрлык салбырында хой кыргылдазы чогуур үезинде эгелээн. Салбыр бо чылын 7 муң ажыг хой кыргыыр. Бөгүнге чедир 6 муң ажыг хойну кыргып, оон 8 тонна дүктү кыргааш, пресстээш, дужааган.

Кадарчылар Күжүгет Эник-оол, Ооржак Карыма, Моңгуш Мочал, Саая Оңгай-оол олар хой бүрүзүнден 1,8 килограмм дүк алыр деп боттарының хүлээлгелерин күүсеткен.

Хой кыргыыр ажылга эң идепкейлиг киржип, боттарының кыргаан хойларын арыг, эки шынарлыг кыргып турар кыргыкчыларга Бак-Көк Саая, Модаган Иргит, Майя Демчик, Тэктан Кара олар хамааржыр. Кыргылда пунктузунда эдикчилер Көк-Кат Ооржак, Дмитрий Саая, Алексей Иргит, Соян Эрес-оол олар электри болгаш хол хачыларын чидидип, үзеп-чаар ажылдарны саадатпайн кылып турар. Ол ышкаш кыргыкчылар ортузунга дүктү чидирбес чок ажаап алыр дугайында беседаларны чорудар, кыргыкчыларның кыргаан дүктерин удур киллеп алыр учётчик хүлээлгезин Комбу Саая эки чорудуп келген.

Ам салбырда үш кодан хойну кыргыыры арткан. Кыргылда барык дооступ турар. Кыргылдага кирген коданнарны удур чуур ажылдарны чорудуп келген. Салбыр бо чылын хой кыргылдазын организастыг эрттирип, кадарчыларның эрте чайлаглаар аргазын хандырып, күскү агарлашкын кылырынга улуг идиглиг болурун болдурган.

Амгы үеде салбырның 23 кодан шээр малы эки одарлыг Аянгаты бажы, Чэс-Адыр, Бэрт-Ой, Кызыл-Эрик болгаш улуг, биче Актарже тайгалап үнгүлей берген.

С. ТАВА-САМБУ.

УКРАИН ТАРААЖЫЛАРНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

Комбайннар мурнуу чүктүң тараа шөлдеринче үнүпкен. Украинада баштайгы бир муң гектар тараа шөлдеринде күзүн тарыыр арбайны кескен.

Массалыг ажылдарның бүдүүзүнде республиканың мурнакчы механизаторлары 1977 чылдың тараа ажаалдазының бүгү киржикчилеринге кыйгырыг чагаа үндүргеннер. Чер ажылдыгларның тараа ажаап алыышкынынга херегләэр бүгү-ле чүүлдерин ажыл-агыйжы ёзу-биле үнелеп көргеш, кодээниң ажыл-ишчилери баштайгы хүнден эгелээш-ле «Чаартыкчының бо хүнгү рекорду, даарта — бүдүрүлгениң нормазы» деп лозуң-биле шимчээшкинни калбартып [illegible] олар кыйгырганнар. [illegible] комбайн бүрүзү-биле 10—15 [illegible]-даа хөй муң центнер [illegible] 420-ден эвээш эвес гектар тарааны [illegible] кезерин, «ожут-[illegible]» ЗИЛ-130-биле 8 муң центнер тарааны [illegible]ирлээннер. Украинаның Компартиязының ТК-зы үнелиг эгелекчи саналды чүүлдүг деп көрген.

Мурнакчыларның кыйгырыын республиканың чер ажылдыглары калбаа-биле деткээн.

Ажылдың ийи ээлчеглиг, агрегаттарны бөлүк аайы-биле ажыглаарының аргазы, ажаалда-транспорт отрядтарын болгаш звеноларын организастаары бедик түңнелдерни чедип алырынга дузалаар.

Тараа шөлдеринде баштайгы рекордтарны тургускан. Крым областа «Юбилейный» совхозтуң комбайнери С. Подгорный 16 шак иштинде ажылдааш, 87 гектар арбайны кескен. Киров аттыг колхозта Н. Стукаловтуң комбайнның бункеринде баштайгы кызыл сылдыс коступ келген. Ол болза бир муң центнер тарааны бастырганының дугайын херечилеп турар.

Т. АРКУШЕНКО,
СЭТА-ның корр.

Киев.

П. П. Селивановтуу Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың МХМ органнарында [illegible] дээш база [illegible] бээр 30 [illegible]-биле холбаштыр, Тыва АССР-ниң иштики херектер министрилиниң оралакчызы **Петр Петрович Селивановту** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1977 чылдың июнь 30.

ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫ

төлевилелди чугаалажып тур бис

БИР ҮН-БИЛЕ

Ажылчы чоннар депутаттарының Бии-Хем район Совединиң он алдыгы чыыжының бирги сессиязы чаа соңгуткан бүгү депутаттарның идепкейлиг киржилгези-биле болуп эрткен. Сессия баштай организастыг айтырыгны чугаалашкан. Район Совединиң күүскомунуң составын, даргазынга **М. К. Дамчайны** соңгаан. Советтиң 10 доктаамал комиссияларын тургускан. Районнуң улусчу контроль комитединиң составын, райкүүскомнуң килдистер эргелекчилерин болгаш оон чанында комиссияларны бадылаан.

ССРЭ Конституциязының төлевилелиниң болгаш СЭКП ТК-ның май (1977 ч.) Пленумунга эш Леонид Ильич Брежневтиң илеткелинде чүүлдерге болгаш түңнелдерге дүүштүр районнуң чер-чер Советтериниң сорулгаларын сессияга чугаалажып көөрү бедик идепкейлиг болгаш улуг көдүрлүүшкүннүг байдалга эрткен. Бо айтырыг талазы-биле илеткел кылган райкүүском даргазы М. Дамчай болгаш санал берген 9 депутаттар, ылангыя райүлетпүр комбинадында столяр В. Соловьев, «Өөк» совхозта партком секретары М. Кара-Сал, «Саян» совхозта инженер В. Быков, Эрбек кодээ Совет күүскомунуң даргазы С. Кунгаа болгаш өскелер-даа бо төөгүлүг чугула документилерни районнуң ажылчы чоннары чер-черде улуг сонуургал болгаш чоргаарал-биле чугаалажып көрүп турарын демдеглээннер.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң материалдарын таныжары болгаш ССРЭ Конституциязының төлевилелин чугаалажып көөрү районнуң мурнунда турар чугула сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээрин хандырар сорулга-биле сырый холбаалыг, күш-ажылчы коллективтерниң, тус-тус кижилерниң политиктиг болгаш ажыл-ишчи бедик идепкейиниң байдалында чорупп турарын сессия демдеглээн. Мооң-биле чергелештир ажыл-херекте четпестерни чидии-биле шүгүмчүлевишаан, депутаттар оларны чайладырының оруктарын айтып, партия ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр Советтерниң организакчы болгаш күүсекчи ролюн улам бедидериниң эргежок чугулазын демдеглээннер.

Район Совединиң бирги сессиязы чугаалашкан айтырыг талазы-биле чогуур шиитпирни хүлээп алган. Ында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң Пленумга илеткелинде чүүлдерни, ССРЭ Конституциязының төлевилелин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң алдыгы сессиязының шиитпирлерин бир эп-сеткил-биле чүүлдүг деп көргенин айыткан. Районнуң чер-чер Советтериниң үстүнде айтырыг талазы-биле сорулгаларын тодаргайлап айыткан.

Сессияның ажылынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. С. Шойгу олурушкаш, аңаа делгеренгей чүве чугаалаан.

Сессия соонда район Совединиң партия бөлүүн тургускан болгаш ооң организакчызын соңгаан. Депутаттар хүнү база болган.

СЕТКИЛ ХАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

Улуг, биче Хөндергейлерниң албек одар-белчирлиг делгем чайлагларында сүт-бараан фермаларының малчыннарының турлаглары. «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл», Карл-Маркс, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Октябрь 30 чылы» совхозтарның, «Искра» совхозтуң сүт-бараан фермалары болгаш шээр мал кодааннары ында чайлаглаан.

Сүт-бараан фермаларының күш-ажылчы коллективтери, саанчы, кадарчы, бызаа азыракчызы, хойжу бүрүзү шынарның болгаш ажыктыг чоруктуң беш чылының ийиги чылында алган социалистиг хүлээлгелерин эрестиг күүседир дээш сорук-кур ажылдап турар.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң чаа Конституциязының төлевилелин, СЭКП ТК-ның май Пленумунга СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Конституция комиссиязының даргазы Л. И. Брежневтиң илеткелин сүт-бараан фермаларының ишчилери политиктиг болгаш күш-ажылчы байдалга таныжышаан, Үндезин Хоойлунуң төлевилелин изии-биле деткээн.

Хөндергейлерниң чайлагларында тос сүт-бараан фермаларынга СЭКП ТК-ның май Пленумунуң материалдарын, Конституция төлевилелин таныштырган хуралдар болган. Тускай илеткелдерни партия райкомунуң даалгазы-биле томуйлаткан эштер кылган. Саанчылар коллективтериниң ажылдакчылары чаа Конституцияның төлевилелин таныышкаш, ону сеткил ханыышкын, патриотчу чоргаарал-биле деткип турарын, районнуң совхозтарының амыдыралында кайгамчык улуг чаартылгаларга, Советтер чуртунуң өндүр улуг чечектелиишкининге күш-ажылчы чоргаарлалышкынын илергейлээннер.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа, Ак-Тал-Аксы фермаларынга болган хуралдарга санал бергеннер чаа Конституцияның төлевилелин изии-биле чүүлдүгзүнүп деткээш, партияның, чазактың ала сагыш салышкынынга харыы болдуруп, улам күжениишкинниг ажылдаарын хүлээнген.

— Амыдыралдың бүгү талаларын хаара тудуп турар чаа Конституция төлевилелинде совет хамаатыларының эргелериниң база хүлээлгелериниң дугайын тодаргай көргүскен. Ак сеткилдиг шудургу ажылдаары — ниитилел мурнунга бистиң хамааты кол хүлээлгевис. Ону ферманың ажыл-ишчилери ынчаар билип-даа турар. Мен мында бызаалар ажаап, кадарып турар мен. Ол төөгүлүг улуг документиге хей-аът киргеш, малга ажаалганы улам экижидип, хонукта баш бүрүзүнге оңаажтыр 700 грамм немелде деңзи дээш ажылдаарын хүлээндим — деп, Ак-Тал-Аксы фермада кадарчы Бийимба Моңгуш чугаалааш, ферманың ажылында четпестерни чайладырын, саалда ажылын чиигедир, механиктиг саалданы организастаар, ферма турлаанга тудуг ажылын экижидер, тудууп эгелээн үш чылда бүдүрүп чадаан кажааны дүрген доостурар, ферма ажылдакчыларының чурттаалга бажыңнарының байдалын экижидер талазы-биле совхоз дирекциязының адресинге шүгүмчүлел кылган.

СЭКП ТК-ның май Пленумунга Леонид Ильич Брежневтиң илеткелин болгаш чаа Конституцияның төлевилелин таныжып, орта күш-ажылчы идепкейи улам көдүрүлген, «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы фермазының ажыл-ишчилери чартык чылда сүт бүдүрер болгаш күрүнеге садар оңаалдазын беш чартык айда бүдүрерин 206 тонна, күрүнеге садарын 180,9 тонна кылдыр ажыр күүседкеш, планнаан ажыр күрүнеге барык 30 тонна сүттү берген.

— Ферманың ишчилери бистер партия ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин, Конституцияның төлевилелин изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле бүрүн деткип, сүт бүдүрериин көвүдедир, күрүнеге садарын күүседир, мал бажы өстүрерин көвүдедир дээш берген сөзүн ажыл-херек кырынга көргүзүп турар. Ферма беш айларда саар бир инекке оңаштыр 742 кг, а мурнакчы саанчылар СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү В. Доңгак 1013 кг, М. Анай-Хаак 958 кг, Ч. Саая 816 кг, М. Алдын-кыс 726 кг сүттү саап алган. Күш-ажылчы демиселивисти улам күштелдирип, ооң-биле кады кыштаглалашкынга белеткелди амдыгаазынтан эгелээр бис — деп, фермада партбөлүк организакчызы, техник-осеменатор Татьяна Моңгуш чугаалаан.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң тудуг бригадазының Чадам Куулар удурткан звенозу Булуң-Терек фермазының чайлаанда ниити чурттаалга бажыңы тудуп турар. Звеночулар ажыл-агыйның ийи фермазында тос аал ниити чурттаар чайлаг бажыңнар туткан.

— Үндезин Хоойлуну чогаадып тургузарынга канчаар-даа аажок бүзүрелдиг улуг ажылы дээш СЭКП ТК-га, ооң Политбюрозунга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневке өөрүп четтиришкинивисти илеретпишаан, чаа Конституция төлевилелин чаңгыс эп-сеткилдиг деткип тур бис. Конституцияны ханызы-биле өөренип, амыдыралга ооң боттанышкынынга хандырар дээш ажылдаары бистиң хүлээлгевис болур. Бистиң звено 2000 кубометр тудуг ыяжы белеткээр планывысты чоокку үеде күүседиптер. Ам 500 кубометр арткан. Ооң дараазында тудугнуң өске ажылдарынга идепкейлиг туржур бис — деп, Б. Чадам хүлээнген.

СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелин, чаа Конституция төлевилелин чугаалажып көөрү улам калбарып турар.

М. СЕВЕН.

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ ЧЕДИР

«Билиг» ниитилелиниң Тыва республика организациязының баштаар чериниң пленуму июнь 30-де Кызылга болуп эрткен. Пленум ССРЭ Конституциязының төлевилелин пропагандалаар талазы-биле «Билиг» ниитилел организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле илеткел кылган «Билиг» ниитилелиниң республика организациязының баштаар чериниң президиумунуң даргазы В. А. Копей болгаш санал берген эштер СЭКП ТК-ның май (1977 ч.) Пленумунуң материалдарын болгаш ССРЭ Конституциязының төлевилелин, республиканың бүгү ажылчы чоннары-биле бир дөмей, «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери улуг сонуургал-биле таныжып, бүрүнү-биле деткип турарын демдеглээн.

«Билиг» ниитилелиниң организациялары Конституция төлевилелин кижи бүрүзүнге чедир, ханызы-биле тайылбырлаарынга республиканың партия, совет органнарынга бүгү тала-биле дузалаар ужурлуг. Бо талазы-биле ажылдар республика болгаш чер-чер организацияларында эгелээн. Октябрьның 60 чыл оюнга болгаш Конституция төлевилелинге холбаштыр тайылбыр материалдарны, 20 лекцияны баштаар чер ажылдап кылган. Кызылда болгаш районнарда лекциялар номчулгазы, беседалар күш-ажылчы коллективтерде калбарып турар. Лекция пропагандазының бир кол сорулгазы болза СЭКП ТК-ның май Пленумунуң материалдарын, Конституция төлевилелин пропагандалаарынга бүгү арга-хевирлерин долу ажыглаары, ону үениң чугула сорулгалары-биле, ажылчы чоннарның эрге-хоойлу кижизидилгези-биле сырый холбаалыг болурун пленум демдеглээн. Илеткел талазы-биле тускай доктаалды пленум хүлээп алган.

Пленумнуң ажылынга СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Н. Д. Ширипней киришкеш, чүве чугаалаан.

Пленум сөөлүнде «Билиг» ниитилелиниң 30 чыл оюн таварыштыр шаңнаткан республиканың улусчу университеттер чөвүлдезиниң комитединге, «Тыва тудуг» тресте улусчу университетке дипломнарны, хөй санныг активистерге дипломнарны, хүндүлел бижиктерни, өртектиг белектерни тывыскан.

„ДЕСКИ-ЛЕ КИЖИ“

Каш чыл бурунгаар Кызылдың автосептелге заводу органчоктаан нестүр зажок улуг тудугларының бирээзи турган чүве. Ам ындыг эвес, заводтуң чоогунда улуг-улуг бүдүрүлгелериниң чаа районнуң турупкан. Ук бүдүрүлгениң турар черинин үг-шиин билир болгаш, мынаар-ла ышкаш ийик кылдыр бодааш, базып ор мен. Аңаа чеде бергеш, «кадр кижизи» деп кгаан эжикти ажыттааш, партбюро секретары Екатерина Николаевна Балабанова-биле ажыл-херек дугайын чугаалажы бердивис.

Секретарьның дончу чугаазы-биле алырга, завод эрткен беш чылда багай эвес ажылдаан, ылангыя беш чылдың соолгу чылында черле эки түңнелдиг болган. Ажыл-иштиң ындыг болурунга коммунистер үлегер-чижээн көргүскен. Бо чаа өңгү беш чыл ажыктыг чоруктуң болгаш шынарның беш чылы болганда, ол улуг шудургу ажылды, чаа чүүлдерни негеп турар. Ынчангаш аажок күжениишкиннерни салыр апарган дээрзин ол чугаалай-дыр...

— Бүдүрүлгеде ажыл-ишке болгаш хөй-ниити ажылынга идепкейлиг коммунист дугайын сонуурган турар ышкажыл силер?—дээш, Екатерина Николаевна кезек бодангаш, чугаазын уламчылады:—Бисте ындыг коммунистер бар. Олар дээрге заводтуң дирекциязы черинин болгаш партия база профэвилел организацияларының дааныр кол кижилери болдур ийин. Коммунист Зайцевти-даа чижекке алгай-ла.

Коммунист дугайында чугаа

Ооң соонда мен слесарь-моторист, заводта партбюроның кежигүнү, бүдүрүлгениң мурнакчыларының бирээзи Николай Георгиевич Зайцев-биле таныжыкан мен.

Заводтуң мотор цеги. Кирип кээрге, онза ылгалдыг: «тик-ток», «кыц-гырт», «шиг-шиг» кынныш, ажыл-ишчи шимчээшкиниң динмиди үзүктел чок чаңгыланып турар.

Зайцевтиң ажылдап турар черинче мени эдерткеш чорупкааннар. Эртен заводка кээды келгеним кижи машинаның дискектелчек валын станокка салып алган, ону эптээн тур ийин мон. Ам канчаар, адым адааш, эшче хол сундум. «Таныш-ла болгай бис»—дээш хүлүмзүрээш, «Зайцев»—дээш холун сунду.

Николай Георгиевич-биле бис чугаалажыр шаг-үени тып алган бис. Коммунистиң чугаазының дончу утказы мындыг. Завод эрткен беш чылда эки ажылдаан. Ол өөрүнчүг. Хөй-хөй үрелген, эргижирээн машиналар «эмнеттинген», оларны башкаргаш, ажылдап үнген он-он чолаачылар өөрээн, транспорттуң ачы-дузазын чүс-чүс кижи көрген. Ындыг болза-даа, ол беш чылда ажылдап турган кижилер, ооң иштинде автосептелге заводунуң ажылчыннары-даа ажылдың темпизинче кол кичээнгейни салгаш, шынарже шоолут кичээнгей салбайн турганын айтыр херек.

Амгы беш чыл ындыг эвес. Партияның XXV съездизи шынарлыг болгаш ажыктыг ажылдаарының дугайын онзалап айыткан болгай. Ынчангаш автосептелге заводунуң коллективи бо чаа беш чылдың эгезинде чамдык чүүлдерин эде тургузар ужурлуг болган. Ону ынчаар кылырынга шаг-үе негеттинген турганы чугаажок. Ынчалза-даа коллектив чаа байдалга ажылдаарынга чаңчыгып эгелээн дээрзин слесарь-моторист чугаалап турду.

Ооң ынай ол мынча дей-дир:

— Бистер, ажылчыннар, чүгле бедик шынар дээш ажылдаары-биле кады шалыпкын темп дугайын кайын уттур ийик бис. Шынар биле темпини дүүштүрер апаар. Биске дужамык боор турар хайлыг чүве — артык кезектер ледишпези-дир ийин бо. Мээң бодап чоруурум-биле алыр чүве болза, шынарлыда, ажыктыг ажылдаарын-даа күүседип шыдап турар коллективтерге артык кезектерниң фондузун көвүдедир болза эки деп бодаар мен.

Көрбес бе, бо дээрге коммунистиң ханы утказыг, ажыл-херекке сундулуг саналы-дыр.

Николай Георгиевич Зайцев Бии-Хем районнуң төвү Туранга төрүттүнген. Заводта 1967 чылдан бээр ажылдап турар. Ол мотористиң ажылын ыяк шиңгээдип алгаш, механизаторнуң делгем оруунче үнген, аныяк эш-өөрүнге үргүлчү дуза көргүзүп чоруур сагыш човангыр эш. Ындыглары чоп «Дески-ле кижи» дижир болгай.

Партбюро секретары Е. Н. Балабанованың чугаазы-биле алырга, Зайцев идепкейлиг хөй-ниитичи. Ооң саналы-биле элээн хөй чүүлдерни чаартыр кылган.

Партбюро кежигүннериниң ажыл хуваалдазының талазы-биле профэвилелиниң завод комитединиң ажылын харылап турар. «Хөй-ниитиниң үлегерлиг корум-чуруму болгаш бүдүрүлгениң бедик культуразы дээш» эрткен чылын бо бүдүрүлгеге эгелээн чарыштың негелделерин күүседир дээш завком ооң саналы-биле хөй талалыг ажылды чорудуп келген. Амгы үеде бо коллективте хөй-ниитиниң корум-чуруму мурнундагызынга бодаарга элээн экижээн. Ооң аңгыда ол шалың телевирининг талазы-биле байдалдың канчаар чорup турарын база доктаамал хайгаарап турар. Николай Георгиевич Зайцев бүдүрүлге-даа, хөй-ниити ажылынга-даа, коллективтиң өске ажыл-ишчилеринге үлегер-чижээн көргүзүп турар ажылчын коммунистерниң бирээзи.

С. ТАМБА.

АЖЫЛЧЫН САЛГАЛ

ЛЕНИНГРАД. Балтийниң Серго Орджоникидзе аттыг судно тудар заводунга слесарь-механик, Ленин орденниң эдилекчизи Николай Степанович Сорокин 55 чыл дургузунда ажылдап келген. Ол болза ажылчын династияның баштыңы. Ооң ийи оглу база оглунуң оглу ол-ла бүдүрүлге черинде ажылдап турар.

Н. С. Сорокин чурттуң баштайгы ыяш сөөртүр корабльдерин туткан. Блокаданың берге хүннеринде амыдырал оруунга баржаларны туткан. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында кызымаккай күш-ажылы дээш ол Кызыл Сылдыс орден-биле шаңнаткан.

Дайын соолунде чылдарда коммунист Сорокин болгаш ооң улуг оглу Юрий «Ленин» деп делегейде эң-не баштайгы атомнуг ледоколду тударынга киржиткен. Ооң хейимер оглу Георгий заводка база ажылдай берген. Сорокиннер ужелээн «Арктика» деп атомоходка болгаш «Крым» деп супертанкерге механизмнер эптеп ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: СЭКП кежигүнү Н. С. Сорокин (ортузунда), ооң оолдары—СЭКП кежигүнү Юрий (оң талазында) болгаш комсомолчу Георгий олар.

М. БЛОХИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроиказы.)

ЧАЙЫННАНЧАК ЧИЖЕК

Тываның өңнүг металлургиязының баштайгызы «Тыва кобальт» комбинатты ажыглалга киргенинден бээр алды чыл боор турар. Бо үениң иштинде комбинат бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседип, ооң коллективи улам быжыгып, дериг-херекселдери чаартынып келген.

Дагжыларның, металлургтарның, машинистерниң, тудугжуларның ортузунда Улуг Октябрьның 60 чылын төлептиг уткууру дээш социалистиг чарыш калбарган. Октябрьның юбилейин демдеглээр бо чылда металлургтар кажантызындан-даа артык чедиишкинниг ажылдап турарлар. 1977 чылдың бирги кварталының түңнелдериниң ёзугаар «Тыва кобальт» комбинат СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Комбинаттың цехтериниң аразында социалистиг чарышка эрткен беш айларның түңнелдери-биле гидрометаллургия цеги ээлээн. Аңаа комбинаттың цехтериниң аразынга шилчиир Кызыл тукту тывыскан.

— Бо хүннерде бистиң цехтиң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бүгү комбинатта ышкаш, чаа Конституция төлевилелин өөренип көрүп турар бис,— деп, ында партия организациязының секретары Ю. Качаев чугаалап турар.— Чурттуң Үндезин Хоойлузунуң төлевилелинде ССРЭ хамаатыларының национал хамаан чокка деӊ эргезин дүрүмчүдүп быжыглаан. Бистиң цехте орустар, тывалар, украиннер дээш кымнарны чок дээр. Өске националдарның тускай эртемниглери-биле, кады бисте Ленинградтың технологтуг институдун дооскан Эрес-оол Далаа, Красноярскиниң өңнүг металлдар институдун дооскан Василий Ондар дээш өске-даа, дээди эртемниг специалистерни үндезин национал кижилер аразындан хойну ап болур. Оларның удурткан эзлчеглери, участоктары бүдүрүлге планын үргүлчү ажыр күүседип, чарыштың мурнуку одуруун ээлеп турарлар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының ачызында Тыва амгы үеде бедик мергежилдиг техниктиг кадрларлыг апарган. Ол дээрге хамаатыларның деӊ эргелериниң дугайында Конституцияда бижиттинген чүүлдериниң чайынналчак көргүзүү-дүр.

Т. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: даг-металлургия цегиниң мурнакчылары—ийиги участоктуң механиги Эрес-оол Далаа биле автоклав салбырының улуг аппаратчызы Александр Серебрянников олар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ОНГУ БЕШ ЧЫЛ: республиканың көдээ ажыл-агыйының экономика хөгжүлдези

ПАРТИЯ обкомунуң IV пленумунга бүдүрүлгениң специализастаарының болгаш концентрастаарының планын бадылаан. Бо план болза совхозтарның экономика хөгжүлдезиниң чүгле чоокку чылдардагы эвес, харын ыр үедеги перспективазының калбак программазы боор турар. Ол план—бүдүрукчу күштерниң хөгжүлдезин болгаш хоорай чурттакчыларының өзүлдезин барымдаалап, республиканың чурттакчы чонунуң аъш-чемге хереглелин долу хандырар сорулгалыг. Бадылаан план республиканың көдээ ажыл-агыйының мурнунда тургустунган кол сорулгага — ниити эвилел күш-ажыл хуваалдазынга республиканың киржип турары эът, дүк бүдүрерин көвүдедиринге дугжуп турар-даа.

Совхозтарның экономиказынга кол черни тараа бүдүрери ээлеп турары билдингир болгай, ону барымдаалааш, 1980 чылда республикага чылда тараа чыылдазын 258 муң тонна чедирерин ажылдап кылган планда айыткан. Республиканың совхозтарының кол сорулгазынга дүүштүр күрүнеге тараа садары өскерлиш чок артар. Ол дээрге малдың чемгеринге балансызынга мал чеми тарааның ролю улгадыр дээни ол.

Тараа бүдүрериниң өзүлдезин колдуунда-ла тараа культураларының дүжүткүр чоруун бедидериниң күсели-биле чедип алыр. Бо айтырыгга агротехниктиг хемчеглер-биле кады тараа бүдүрерин болгаш ооң специализастаашкынын таарыштырарының айтырыы кол черни ээлээр апар. Өскээр чугаалаарга, бараанныг тараа бүдүрер, үрезин болгаш мал чеми тараа өстүрер талазы-биле совхозтарның аразынга күш-ажыл хуваалдазы республикага болур. Чүгле 17 совхозка күрүнеге тараа садар планны бээрин, бараанныг тарааның хөй кезиин 5 совхоз бээрин көрүп турар. Ол ышкаш үрезин бүдүрерин республиканың үрезин өстүрер каттыжыышкынынга мөөңнээрин, аңаа 8 ажыл-агыйны быжыглаарын база көрүп турар, а өске ажыл-агыйлар мал чеми тарааларны өстүрер. Тараа бүдүрериниң структуразынга чогуур өскерилгени кылыр, ооң түңнелинде мал чеми культураларының деңзигүүрү улгадыр. Санаашкыннардан ап көөрге, бо хемчеглерниң түңнелинде тараа культураларының ортумак дүжүткүрү бедиир, чыл санында-ла 30—35 муң тонна мал чеми тарааларны ап болур арга тургустунар.

Картофель болгаш ногаалар өстүрер талазы-биле совхозтар республиканың чурттакчыларының мурнунга өрелиг артын турары чажыт эвес болгай. Чоңга аъш-чемниң эртемге үндезилеттинген норма-чижээн хандырар талазы-биле республика Чөөн Сибирьде эң адак черлериниң бирээзин ээлеп турар. Ону чайладыры-биле бо беш чылда ногаалар бүдүрерин 3,5, картофель бүдүрерин 3,4 катап өстүрерин планнап турар. Картофельди болгаш ногааларны чүгле суггаттыг черлерге тарыыр, оларны бүдүрерин ажыл-агыйларга азы бригадаларга специализастап, мөөңнээр.

МАҢАА хамаарыштыр ийи чугула чүүлдү кичээнгейге алза чогуур. Аъш-чемниң бо чугула продуктуларын бүдүрерин чамдык ажыл-агыйларга мөөңнээш, оларны өске ажыл-агыйларга бүдүрерин соксадыр бээр болза таарышпас. Специализастаан ажыл-агыйлар хоорай чурттакчыларын хандырар, а көдээ чоннуң хереглелин өске совхозтар, хуу сектор хандырар сорулгалыг.

Чамдык совхозтарның удуртукчулары, специалистери бо культураларны «ажык чок» дээш ону тарыырындан ойталаксаар, чок болза эвээшти тарыырын оралдажыр чоруктар бар. Практикадан болгаш санаашкыннардан ап көөрге, бо культураларны эвээшти тарыырга шынап-ла ажык чок, а оларны хөйү-биле тарып, механизация чепсек-херекселдерин ажыглап, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарга канчаар-даа аажок улуг ажыкты берип турар.

Республиканың чурттакчы чонунуң сүт-биле хандырылгазы база долу эвес, ону барымдаалааш, совхозтар сүт бүдүрерин 1980 чылда 43,4 муң тонна чедирер азы 1975 чылдың деңнелинден 1,5 катап өстүрер сорулгалыг. Ону саар инектерниң баш санын өстүрериниң, оларның продуктулуг чоруун бедидериниң күсели-биле чедип алыр. Инектерниң баш санын фермаларга көвүдедири, сүт комплекстерин тудары, чамдык совхозтарны продукцияның бо хевирин бүдүреринге специализастаары чугула рольдуг боор турар. Садар бараанныг сүттүң кол кезиин 10 совхоз бээр, оларның 8-и специализастаттынган ажыл-агыйлар болур.

Эъткир угланыышкынныг малга хамаарыштыр бистиң байдалывыс база-ла өөрүнчүг эвес. Дыка хөй ажыл-агыйлар бо адырны кандыг-даа контроль чокка чорудуп турар, ынчангаш ону сүткүр угланыышкынныг малда байдал-биле деңнештирери чугула. Чоокку үеде эъткир угланыышкынныг малды фермаларга аңгылаар, үзер, ажыл-агыйның иштики специализастаашкынын чорудар, уксаажыдылга ажылын экижидер, үлетпүр хайнактаашкынының калбартыр, ук малды механизастаан шөлдерге семиртир талазы-биле хемчеглерни боттандырар. Эъткир угланыышкынныг малды 22 совхозка, ооң иштинде специализастаан 4 ажыл-агыйга өстүрерин перспективада көрүп турар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ экономиказының кол адыры — хөй ажылын 63 совхозтуң 56-зынга өстүрер.

Беш чылдың төнчүзүнде хойнуң ниити саны барык 274 муң башка өзер, дүк бүдүрерин 2884 тонна, а хой эъдин бүдүрерин—20,8 муң тонна чедирер азы 1975 чылда турганындан 6,6 муң тонна хойну бүдүрер.

Республиканың ажыл-агыйларында хойнуң баш саны хөй, оларны ажыл-агыйның иштики специализациязынга үндезилең, хар-назын, эр-кызының аайы-биле бригада азы фермаларга мөөңнээр, ажыл хуваалдазын чорудуп болур. Чижээ, бир бригадага чүгле төрүүр хойларны, өскезинге — кол коданнарны четчелээр аныяк хойларны, үшкүзүнге — кадарып, семиртир азыраар хойларны тургузуп болур. Төрүүр хойлар коданнарын чурттакчылыг суурлар чоогунга тургузары чугула.

Өшкү бажын улам өстүрерин база көрген. Өшкү өстүрериниң специализастаан салбырын азы бригадазын совхозтарга тургузар. 1980 чылга чедир өшкүнүң баш саны 29,4 муң башка немежир азы ниити саны 128,6 муң баш чедер.

Хаван эъдин бүдүрерин специализастаарының планынга дүүштүр беш чылдың төнчүзүнде ону бүдүрери 2,2 муң тонна чедер, а 1975 чылда чүгле 0,7 муң тоннаны белеткээн болгай. Хаваннарның ниити саны 18 муң баш чедер болгаш оларның кол нуруузун чаа тудуп турар хаван комплекизинге болгаш «ҮТКА 25 чылы» совхозка тургузар.

Бо беш чылда сарлык, инн, тебе өстүрер талазы-биле ажылдарны боттандырар. Куш өстүрерин колдуунда-ла специализастаттынган «Көк-Тей» совхозка мөөңнээр. 1980 чылда чуурга бүдүрерин 20,5 миллион борбак чедирер, а дагаа эъдин 0,3 муң тоннаны бүдүрер азы амгы деңнелден 1,5 катап өзер.

Мал ажылын хөгжүдериниң чугула факторларының бирээзи — малга быжыг чем баазазын тургузары болур. Мал чеми культураларның шөлдерин калбартырынче, оларның үнүш-дүжүткүр чоруун бедидеринче чүнүң-даа мурнунда улуг кичээнгейни угландырып турар. 1980 чылда чемгерилге единицаларының ниити чыылдазын 1,2 миллион тонна чедирер. Бо дээрге тоску беш чылдың чыл санында ап турганындан 1,7 катап хөй-дүр.

Бо айыткан хемчеглерни боттандырганының түңнелинде көдээ ажыл-агый продукцияларын бүдүреринге өскерилгелер болур болгаш совхозтарның специализациязы улам ханылаар, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мөөңнээшкини улам күштелир.

СПЕЦИАЛИЗАСТАТТЫНГАН ажыл-агыйлар бараанныг бүгү хой эъдиниң болгаш дүктүң 60—90 хуузун, инек эъдиниң—59,2, сүттүң—20, тарааның — 59 болгаш чуурга болгаш куш эъдиниң 100 хуузун белеткээр. Бир ажыл-агыйга онааштыр продукция бүдүрери специализастаттынмаан совхозтардан дыка бедик болур.

Специализастаан ажыл-агыйлар: бараанныг хой эъди болгаш дүк бүдүрериниң 60-90 хуузун, инек эъдиниң—59,2, сүттүң—20, тарааның—59, чуурга, куш эъдиниң—100 хуузун бүдүрер апаар.

Чамдык совхозтарның специализастаашкынын ханыладырда салбырларга, улуг фермаларга болгаш бригадаларга ажыл-агыйларның иштики специализастаашкынын болгаш мөөңнээшкинин чорудары-биле оларны ханы хазылзаалыг боттандырары негеттинип турар. Амгы бидаралгай одарларны, коданнарны улгаттыр каттыштырар дээни ол. Хойларның, эъткир угланыышкынныг инек малдың, семиртилге турар коданнарның мөөңнээшкинин чорударга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир, продукцияның единицазынга онааштыр чарыгдалдар кызырлыр, социал характерлиг айтырыгларны шиитпирлээриниң аргазы тургустунар.

СЭКП Тыва обкомунуң IV пленумунуң бадылааны специализация болгаш мөөңнээшкин планында ажыл-агыйлар аразының кооперастаашкынынга — көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң делгем оруунуң угланыышкынын база көрген. Ажыл-агыйлар аразының кооперастаашкыны аң улуг дээш ажыл-агыйларның күш четпес чүүлүн безин боттандырып болур. Совхозтар боттарының күжениишкиннерин болгаш акша-хөреңгизин каттыштырып турганы амгы үениң специализастаттынган, мурнакчы техника-биле чепсеглеңген бүдүрүлгелерин тудуп ап болур, деңнелтелиг технологияны долу ажыглаар, бүдүрүлгени организастаарының болгаш эргелеп-башкарарының ажыктыг аргаларын ажыглаар.

Ажыл-агыйлар аразының кооперастаашкынының улуг ажыкының дугайын бистиң чуртувустуң республикаларында, крайларында болгаш областарында чыгган байлак дуржулга херечилеп турар. Бо угланыышкынның талазы-биле баштайгы базымнарны республикада чаа-ла кылып эгелээн чүве болганда, ол дугайын чүгле санаашкыннар болгаш техника-экономиктиг үндезиннер-биле бадыткап болур. Тускай санаашкыннар ёзугаар ап көөрге, чижээ, Чөөн-Хемчик районга күрүнеге бода малды садар семиртип азыраар талазы-биле районнуң совхоз каттыжыышкынын (чеди совхоз составтыг) тургузуп болурунуң аргазы бар. Семиртилгени «Скотопром» трестке чагырткан «Тыва» совхозка организастап болур. Бо совхозтуң семиртилге шөлүнге өске ажыл-агыйларның 8—10 ай назылыг аныяк малдарын тургузар болгаш олар 20—22 ай назылыг апаарга садар. 1 центнер эътти күжүн, деңзизин барымдаалап сайгарарының ортумак өртээ 168,7 рубль болур. Ук каттыжыышкының чыл санында-ла дириг деңзизи 600 тонна инек эъдин садып болур. Ону сайгарганындан ажыл-агыйлар 300 муң рубль хире арыг орулганы алыр, а 1975 чылда ол-ла ажыл-агыйлар 1512 баш инекти саткаш, арыг орулга алыр хамаан чок 198,8 муң рубльдиң каражазынга таварышкан.

АЖЫЛ-АГЫЙЛАР аразының кооперастаашкынының улуг ажыктыын барымдаалап көргеш, Эрзин, Тес-Хем, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга райоңнарга бода малды садарының мурнуу чарыында семиртип азыраар ажыл-агыйлар аразының каттыжыышкынын, чылда 1100 баш аныяк инектерни чедир өстүрер болгаш семиртип азыраар талазы-биле Кызыл каттыжыышкынын, сүт болгаш эът бүдүрер талазы-биле Каа-Хем каттыжыышкынын тургузарын специализастаашкын планында киирген. Бо каттыжыышкыннар 1975 чылда турган мал-биле деӊ малды семиртип азыраш, немелде 800 тонна инек эъдин алыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир, продукцияның бот-үнези чиигээр.

Дүк болгаш хой эъди бүдүрер талазы-биле шенелде каттыжыышкынны Каа-Хем районда тургускан. Ында 4 ажыл-агый киргеп. Каттыжыышкынның хойларының ниити саны 1980 чылда 40 муң хире баш чедер, бо дээрге 1975 чылдың төнчүзүнде турганындан 12 муң баш азы 42,1 хуу хөй боор турар. Санаашкыннар ёзугаар алырга, каттыжыышкынның хой ажылындан алыр ажыы барык ийи катап көвүдээр.

Тываның көдээ ажыл-агый Дуржулга станциязының баазазынга республиканың ажыл-агыйлар аразының үрезин бүдүрер талазы-биле каттыжыышкынын тургузар. Ол каттыжыышкын совхозтарның үрезинге хереглелин долузу-биле хандырар, хөй чылдыг сигеннерниң үрезинин четчири-биле бүдүрер.

Кандыг-даа планның күүселдези улуг күштүг болгаш энергияны негээр. Ону барымдаалааш, республикага көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң специализастаар болгаш мөөңнээр талазы-биле планга немей совхозтарның бо планны күүседириниң үе-чада аайы-биле тодаргай программазын ажылдап кылган. Бо программада шилчиишкин хуусаазындан аңгыда материал-техниктиг баазаны тургузарының, ылангыя мал азыраар, сүт бүдүрер комплекстерниң, хаван өстүрер комплекстиң, ногаа, картофель шыгжаар черлерниң, теплица комбинадының, мелиорация тудуунуң, олар, сиген кезер черлерниң ажыглалга кирер хуусаалары болгаш хемчээлдерин тодаргай айыткылаан.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ совхозтарының специализация планы түр үениң кампаниязы эвес, ол дээрге ажыл-агый удуртукчуларының, специалистерниң, план органнарының хүн бүрүде чорудар ажылы, чүге дизе В. И. Ленинниң чугаалааны ышкаш, специализация болза бодунуң хөгжүлдезинге үзүктел чок, техника хөгжүлдези ышкаш үзүктел болгаш төнчү чок ажыл боор турар. Хой уксаажыдылгазының каттыжыышкынын болгаш ажыл-агыйлар аразының ногаа өстүрер каттыжыышкынын тургузар дугайында саналдарны партия ажылдакчылары болгаш специалистер амгы үеде безин көдүрүп турар, харын-даа агроүлетпүр каттыжыышкынын тургузарының дугайында чугаа боор турар. Москва болгаш өске-даа чамдык областарда ышкаш, колхоз, совхозтарның агрохимия хандырылгазының талазы-биле агрохимтентү азы каттыжыышкынны тургузарының дугайында айтырыгны шиитпирлээри чоокку үеде шиитпирлээр айтырыг болу берип болур. Мелиорация болгаш суггаттыг черлерни ажыглаар талазы-биле ажыл-агыйлар аразының каттыжыышкынын тургузар дугайында айтырыгны шиитпирлээр үе келген.

Совхозтарга механизация база техниканы ажыглаар талазы-биле ажыл-агыйлар аразының район каттыжыышкыннарын тургузуп болурунуң болгаш эргежок чугулазының дугайында айтырыгны өөренип көөр херек.

Специализация планын үе-чада барымдаалап боттандырар апаар. Ол дээрге ажыл-агыйжы кижи бүрүзүнге дүрүм болур ужурлуг, чүгле ол таварылгада күзээн түңнелин чедип ап болур. Үе-чаданың херек ужуру болза, материал-техниктиг болгаш мал чеми баазаларны чоорту тургузуп алырынга ажыктыг. Бүгү-ле айтырыгларны комплекстиг шиитпирлээри чугула. Республикада хой өстүрер комплекстерниң төнчүзүнге чедирбээн, оларга мал чеми баазаны белеткевээн, кадрларны өөредип албаан таварылгалар нааы хөй, ооң түңнелинде улуг өртек-үнелиг объектилер долу күш-биле ажыглаттынмайн турар, харын-даа оларны өскээр ажыглаар чоруктар бар боор турар. Бүдүрүлгени специализастаарының болгаш мөөңнээриниң планда көрдүнген деңнелинче чедиишкинниг шилчиир төлээде, ол ышкаш ажыл-агыйны үлетпүр аргазы-биле чорударда материал-техниктиг баазаны, бедик мергежилдиг кадрларны белеткеп алыр, социал болгаш культура амыдырал планының айтырыгларын шиитпирлээн турары үениң кол негелдези апарган.

Ю. ПОЛУЛЯХ,
көдээ ажыл-агый экономиказының Сибирьде эртем шинчилел институдунуң Тывада секторунуң удуртукчузу, экономика эртемнериниң кандидады.

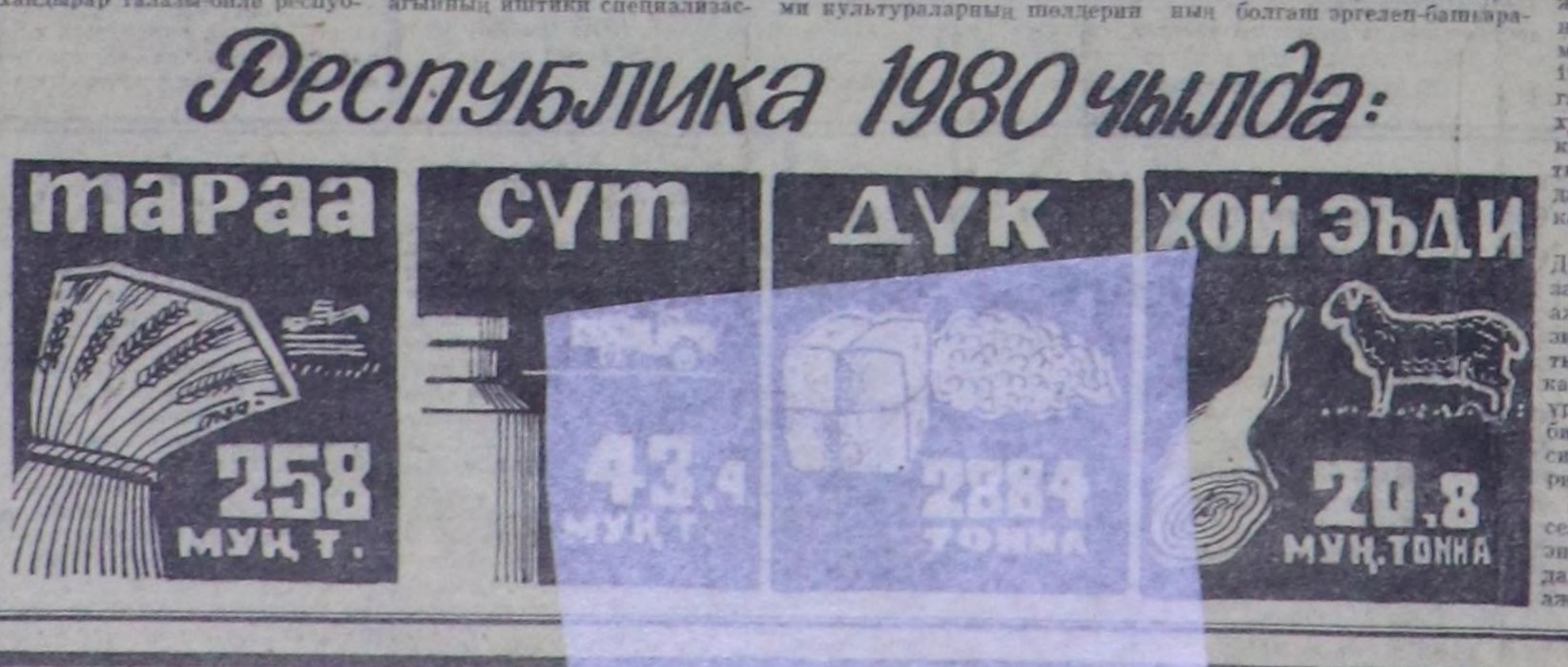

Совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының черлери-биле комсомолчуларның база аныяктарның походунуң тиилекчилериниң республика слёдунуң киржикчилеринге

Эргим өңнүктер!

Совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының черлери-биле комсомолчуларның болгаш аныяктарның Бүгү-эвилел походунуң тиилекчилериниң слёдунуң киржикчилеринге чүректиң хапызындан изиг байырны чедирдим. Походтуң киржикчилери комсомолчулар, оолдар болгаш кыстар күш-ажылга, өөредилгеге, хөй-ниити ажылынга чединиишкиннери-биле хоочун салгалдың алдарлыг тиилелгелерин улгаттырып, Улуг Октябрьның 60 чыл оюн төлептиг уткуп турарын бодаары өөрүнчүг-дүр. Совет улустуң маадырлыг намдары, оон оолдарының өлүм чок тиилелгелери коммунизм дээш демиселчилериниң чаа-чаа салгалын кижизидеринге кезээде күчүлүг күш болурунга бүзүрелдиг мен. Партияның болгаш чоннуң маадырлыг чаңчылдарынга моон-даа соңгаар шынчы, Ленинниң хереэ дээш идепкейлиг демиселчилер болурунарны силерге күзедим.

Бүгү-эвилел походунуң Төп штавының даргазы
Совет Эвилелиниң Маршалы И. Х. БАГРАМЯН.

АДАЛАРНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

Совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының черлери-биле комсомолчуларның болгаш аныяктарның Бүгү-эвилел походу ам 12 чыл ажыг үеде үргүлчүлеп келген. Чурттуң чүс-чүс муң оолдар болгаш кыстарының ол массалыг патриоттуг шимчээшкини идей-политиктиг болгаш ажы-чаң кижизидилгезиниң, социалистиг Төрээн чуртунуң, бодунуң төрээн чериниң төөгүзүн өөренириңге, совет улустуң алдарлыг чаагай чаңчылдарынга аныяктарны кижизидеринге улуг черге-биле дузалап турар.

Походтуң үе-чада бүрүзүнүң түңнелдерин оон тиилекчилериниң Бүгү-эвилел слёттарынга үндүрүп келгени хоочун салгалдың маадырлыг чаагай чаңчылдарынга совет аныяктарның шынчызының, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле быжыглаарынга оларның белениниң бадыткалы болган.

СЭКП-ниң XXV съездизинге болгаш Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга аттар болдурган походтуң амгы VIII-ки үе-чадазы оон киржикчилеринге онзагай тураскаалдыг. Бүгү-эвилел походунга бистиң республиканың 40 муң ажыг оолдар болгаш кыстары киришкен. Походтуң бо үе-чадазының дургузунда бүгү комсомол организацияларынга Тываның оолдар болгаш кыстары дилээшкин ажылдарын могаг чокка чорудуп, Тываның төөгүзүнде чугула болуушкуннар-биле холбашкан черлерге походтарны организастап, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннарын шефтээннер.

Республиканың пионерлериниң болгаш школачыларының истеп шинчилээр ажылы шынар талазы-биле бедик деңнелче көдүрүлген. Олар дилээшкиннерни улуг сонуургал болгаш хандыкшыл-биле чорудуп, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннарын шефке алганнар. Чижээ, чүгле Каа-Хем районда безин хоочуннарның 50 өг-бүлезин школачылар шефке алган. А республикада шефке алдынган ындыг өг-бүлелер саны 1,2 муң ажыг. Кызылдың № 1 болгаш Чадаананың № 1 ортумак школаларында шериг-патриоттуг кижизидилгени доктаамал, тодаргай угланыышкынныг чорудуп келген. Хоочун салгалдың тиилелгелеринге аныяктарның хүндүткели бо болгаш өске-даа ажыл-херектерден илерен, совет кижилериниң бүгү салгалының идей болгаш ажы-чаң талазы-биле чарылбас харылзаазы оон тода көстүп турар.

Совет Эвилелиниң Маадырлары Л. Н. Ефимов, Х. Н. Чүргүй-оол, Н. Н. Макаренко хоочун эрезчи М. К. Момбужай, походтуң республика штавының начальниги, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи С. Б. Хисамидинов олар болгаш өске-даа хоочуннар аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезиниң талазы-биле комсомол организацияларының ажылынга улуг дузаны чедирип турар. 1976—1977 чылдарда биске келир үениң дайынчызының 9 университеди ажылдап турар. Адаа аныяктарга шериг-патриоттуг темага 500 лекцияны номчаан. Республиканың бүдүрүлгелеринге болгаш албан организация черлеринге, школаларга, өөредилге черлеринге дайынчы алдарның 37 музейин тургускан.

Бо хүннерде, оңгу беш чылдың пландарын хуусаа бетинде күүседир, Улуг Октябрьның юбилейин төлептиг уткуур дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжы калбарган үеде, республиканың аныяктары боттарының патриотчу чоруун, Төрээн чурттуң мурнунга хүлээлгезин күш-ажылы-биле бадыткап турар. Республиканың чүс-чүс оолдар, кыстары оңгу беш чылдың ийи чылдарының планын Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга чедир күүседирин хүлээнген. «Тыва даглыг» комбинаттың септелге-механиктиг цехинде дагдыныкчы коммунист Николай Паповтуң удурткан слесарь-каннакчыларның комсомолчу-аныяктар бригадазы беш чылдың үш чылдарының планын Улуг Октябрьның юбилейинге чедир күүседирин хүлээнген. «Революцияның маадырлары комсомолчу-аныяктар коллективтериниң хүрээлелинде», «Боду база революцияның солдаты дээш» деп патриотчу эгелээшкинни Кызыл хоорайның, Ак-Довурактың, Бии-Хем болгаш Таңды районнарының комсомол организацияларында төрүттүнген. Таңдының «Коммунизмниң хереди» совхозунда комсомол организациязы ТАРН-ның организакчыларының бирээзи Оюн Күрсединиң, Тываның кызыл партизаннар отрядының командири С. К. Кочетовтуң бодунуң составынга киирип алырын болгаш оларны дээш 60 шакты субботниктерде болгаш воскресниктерде ажылдаарын шиитпирлээн. «Өөк» совхозтуң оолдар болгаш кыстары Тывага Совет эрге-чагырга дээш демиселчилер Степан Беспалов, Никифор Крюков оларның ууғу дээш ажылдап турар. Оларның эгелээшкинин республиканың оолдар, кыстарының деткимчезин алган.

Боттарының ажыл-херээниң шылгараңгай мастерлери болур, күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыр, төрээн бүдүрүлгезинге, азы совхозтарынга дузалаары—бо хүннерде аныяктарның мурнунда бир чугула сорулга болуп турар. Ынчангаш ол ажыл-херээ-биле олар Улуг Октябрьның өндүр улуг чаалап алыышкыннары дээш амы-тынын берген кижилерниң хереэн уламчылаарлар.

Бүгү-эвилел походунуң тиилекчилери—Кызыл хоорайның болгаш районнарының эң эки оолдар, кыстары ам республика найысылалында чыглып келген. Слёттуң 250 ажыг киржикчилери боттарының ажылының дуржулгазын солчур, совет улустуң алдарының төөгүлүг черлери-биле аныяктарның походун уламчылаарының чаа оруктарын тодарадыр.

Бүгү-эвилел походунуң ээлчеглиг IX үе-чадазын Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 60 чыл оюнга болгаш Ленинчи комсомолдуң 60 чыл оюнга тураскаадыр. Оон киржикчилери Төрээн чурттуң төөгүзүн, бистиң күрүнениң күчүзүн болгаш тиилеттирбес күжүнүң үнер дөстерин хайызы-биле, бүгү талалыг өөренип, шиңгээдип алырлар.

Н. АВДЕЕВ,
ВЛКСМ Тыва обкомунуң спортчу болгаш камгалал-массалыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи.

ШАПКЫН ХӨГЖҮЛДЕ-БИЛЕ

Бөгүн—Кооперацияның делегей хүнү

Бөгүн, июль 2-де. Тываның кооператорлары Кооперацияның делегей хүнүнүң 55 чыл оюн демдеглеп турар. Кооператорларның бо байырлалы совет улус СЭКП-ниң XXV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш база Улуг Октябрьның 60 чыл оюн төлептиг уткууру-биле политиктиг, күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар үеде эртип турары-биле онзагай.

СЭКП ТК-ның (май 1977 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң илеткели, ССР Эвилелиниң чаа Конституциязының төлевилели бистиң республиканың ажылчы чоннарын улам сорук киирип, күш-ажылчы хей-аъдын көдүрген.

Бистиң чуртувуска социализм тургузар, оон экономиказын, улус ажыл-агыйын болгаш чоннуң амыдыралының чаагай чоруун көдүрер херекке хереглекчилер кооперациязының киирген үлүг-хуузу улуг. В. И. Ленин кооперацияның ролюн бедии-биле үнелеп, ону үүрмек, хуу ажыл-агыйлыг тараачыннарның коллективтиг ажыл-агыйже шилчииринин база бир кол оруу дээрзин айыткан. Кооперация — социализмни тургузарының, өлче масса чонну калбаа-биле киириштирериниң чугула чепсээ, ынчангаш кооперацияның бүгү хевирлерин чаңгыс демократтыг ажыл-агый аппарады кылдыр ажыглаарының чугулазын ол демдеглээн.

Тываның бүгү кооператорлары Кооперацияның делегей хүнүн күш-ажылчы белектерлиг, делегейниң кооператорлары-биле эп-сеткил каттыштырылгалыг уткуп турар. Совет, партия органнарының удуртулгазы-биле республиканың кооператорлары ажыл-чорудулгазынга чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Республиканың кооперация четкизинде бо хүннерде 377 көдээ болгаш хоорай магазиннери, 64 үүрмектеп садар бүдүрүлгелер болгаш 81 автомагазиннер хаара туттунган. Чүгле тоску беш чылда 65 магазин эде тургустунуп, чаартынган, 56 магазин садып алыкчы барааны боду шилип алыр аргаже шилчээн. Оларның бараан саарылгазы 7 катап өзүп, бүгү бараан саарылгазының 22,1 хуузу болуп турар. 44 магазинни дыштаныр хүн чок ажылдаар кылдыр тургускан, 30 магазин узаткан ажыл хүннүг, 36 магазин он беш хүннүг ажыл ээлчеглиг ажылдап турар.

Ол-ла үениң дургузунда 170 янзы-бүрү тудуг туттунуп, ажыглалга кирген. Оон иштинде 65 магазин, 12 столовая, 20 склад бажыңнары болгаш оон-даа өске тудуглар бар. Аңаа чылдың-на 1,5 млн. рубльди үндүрүп турар.

Кооперация организацияларында болгаш бүдүрүлгелеринде бо хүннерде 5 муң кижи ажылдап турар. Оон иштинде 30 харга чедир аныяктар—2 муң ажыг. Дээди болгаш тускай ортумак эртемниг кижилериниң ниити саны 782 четкен. Олар тоску беш чылда үре-түңнелдиг ажылдап, тус-тузунда чедиишкиннерлиг болган. Бистиң кооператорларывыс тура-соруктуг, улуг күжениишкинниг ажылдааш, оңгу беш чылдың бирги чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле дооскан. Чижээ, 1976 чылдың бараан саарылгазының планын респотребсоюз 100,8 хуу күүседип, пландан ажыр 760 муң рубльдиң бараашын чоңга саткан. Ниитиниң чемненилге черлери планын 102,2 хуу күүсеткен.

Оңгу беш чыл республиканың кооператорларының мурнунга чаа сорулгаларны, шиитпирлээр айтырыгларны салган. Бараан саарылгазы ниитизи-биле 26 хуу өзер, эрткен тоску беш чылга бодаарга, оңгу беш чылда 212,5 млн. рубльдиң барааны чоңга хөй-ну садар. Ниитиниң чемненилге черлериниң бараан саарылгазы 18,5 хуу, боттарының кылып үндүрер продукциязы 19,7 хуу өзер. Белеткел саарылгазының планы 8 млн. рубльге улгадыр, өзүлдезиниң темпизи 21,5 хуу болур. Бир эвес 1975 чылда чурттакчы бүрүзүнге 585 рубльдиң барааның саарып турган болза, ам 737 рубль чедер, боттарының бүдүрүлге черлеринге кылып үндүрер үлетпүр продукциязының хемчээли 1980 чылда 3200 муң рубль чедер. Магазин, ниити чемненилге черлериниң болгаш садыг черлериниң тудуу 4,3 хуу өзер.

Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнарының, Балгазын сельпозунуң база «Тиилелге» болгаш «УТКА 25 чылы» совхозтарда ажылчын кооперацияларының садыгларынга, чемненилге черлеринге комплекстиг рационализация чорудары көрдүнген.

Тываның кооператорларының аразында садыглаашкынның, хандырылганың культуразын бедидер дээш ак сеткилдиг ажылдап турар, ажылынга бедик харыысалгалыг, хүндүткелдиг кижилерни хөй-биле адап болур. Оларга Эрзин районунуң № 2 магазинде ажылдап турар комсомолчу-аныяктарның бригадазының кежигүннери Нина Сандыжап, Наталья Боодай, Розалия Уржук оларны хамаарыштырып болур. Ук бригада 1977 чылдың I кварталының бараан саарылгазын 100,2 хуу күүсеткен. Улуг-Хем районунуң Шагаан-Арыг гастрономунда Галина Морозованың удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы чоннуң бараанга хереглелин долузу-биле хандырбышаан, садыглаашкынның культуразын бедидип, ай, квартал планын үргүлчү ажыр күүседип келген. Шагаан-Арыг хоорайның столовязында Мария Шавааның удурткан ээлчег бо юбилейлиг чылдың I кварталының планын онаалдазын база ажыр күүсеткен. Бай-Тайга районунуң пекарнязының хлеб быжырыкчылары Валентина Хүргүл, Дарья Чанчытас, Кызылдың аң ажыл-агый чериниң ажылчыны Валентина Даржай, Өвүр районунуң автолавка садыгжызы Дадар Дежик, Барыын-Хемчиктиң белеткел конторазының склад эргелекчизи Зинаида Дажый, респотребсоюзтуң АТК-зының чолаачылары Александр Ромашкин, Владимир Пустозёров олар болгаш оон-даа өскелер кызымак күш-ажылы-биле бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Тываның хереглекчилер кооперациязында күш-ажылдың 172 хоочуннары ажылдап, аныяктарның үлегерлиг дагдыныкчылары болуп турар. Олар бистиң аныяк специалистеривистиң ажылынга боттуг дузаны чедирип, боттарының арга-дуржулгазын күзелдиг-биле дамчыдып турар. Ындыгларга Тес-Хем районунуң О. Шыпаа магазинниң эргелекчизи, Тыва АССР-ниң садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг М. Хажыылайны, Бии-Хем районунуң садыгжызы, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг эдилекчизи Т. Шагарнаны, садыг шугумунга 37 чыл ажылдаан. Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниг чаа Шагаан-Арыгда магазинниң эргелекчизи И. Содунамны, Тес-Хем районунуң пекарня эргелекчизи К. Молчанованы болгаш өскелерни хамаарыштырып болур.

Оңгу беш чылда Тываның кооператорларының мурнунда сорулгалар улуг. Ол ышкаш ажыл-херекте четпестер болгаш шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Чамдык хереглекчилер ниитилелдеринде садыглаашкынның культуразы чавыс, чурттакчы чоннуң бараанга хереглелин хандырып турары үениң негелдезинге дүүшпейн турар.

Тываның кооператорлары боттарының байырлалын уткуп тура, бүгү совет улус-биле бир демей, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң, ССР Эвилелиниң чаа Конституциязының төлевилелиниң ижий-биле чүүлдүгзүнүп, аңаа сорук кирип, мурнунда салдынган сорулгаларын чедиишкинниг күүседир дээш улуг күжениишкин-биле ажылдап турар.

К. ШАВЫРАА,
Тыва респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы.

делегей болуушкуннар бо хүннерде

тайылбырлал

С. Машелге Делегейниң ленинчи шаңналын тывысканы

МАПУТУ. (СЭТА). Мозамбиктиң хостаарының фронтузунуң (ФРЕЛИМО-нуң) даргазы, Мозамбик Улус Республиканың президентизи Самора Машелге «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» деп Делегейниң ленинчи шаңналын тывысырының ёзулалы аңаа болган.

Бедик шаңналды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Р. Г. Гамзатов тывыскан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң өмүнээзинден болгаш соң дааскаңы-биле С. Машелге улуг Ленин аттыг шаңналды тывысканы-биле изиг байыр чедириишкинин ол дамчыткан.

Харыы сөс ап, чүве чугаалааш, С. Машел мынча дээн: МУР биле ССРЭ-ниң аразында найырал болгаш каты ажылдажылга дугайында керээзо илереттинген социалистиг чурттар-биле бистиң чайгаар эвилеливистиң быжыгыышкының, марксизм-ленинизмниң база пролетар интернационализмниң принциптеринге ФРЕЛИМО биле СЭКП-ниң аразында акы-дуңмалышкы харылзааларының хөгжүлдезин тайбыңның болгаш делегейниң айыыл чок чоруун камгалаарының херээнге кол чугула салыышкын кылдыр үнелеп көрүп турар бис.

Меңээ Делегейниң ленинчи шаңналын тывысканы болза ССРЭ биле МУР-нуң улустарының база партияларының аразында бузулбас найыралдың база бир бүзүредиишкини болгаш Мурнуу Африкага тайбың база хосталга дээш бодунуң демиселинге Мозамбиктиң улузу чааскаан эвес дээрзиниң фактызының бадыткалы болур. Даштыкы политиканың ленинчи принциптерин амыдыралга боттандырарының чүгле аргазы-биле ёзулуг тайбыңны чедип ап болур деп, оон ыңай С. Машел чугаалаан. Тайбың дээш демисел болза социалистиг дем каттыштырылгазының быжыгыышкыны, империализмниң чимзениишкиннерин ойталап илередир, дарлакчыларга удур демиселче улустарның революстуг чөптүг дайыннарын деткиирииче калбак массаларны мобилизастаары болур. Каяа-даа каттышпаан өске чурттар-биле кады МУР делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавыралыышкыны делегей харылзааларынга кол углалыышкын болзун дээш демиселди чорудуп турар.

Расизмниң болгаш империализмниң агрессиялыг күштери МУР-га удур экономиктиг саботажтап, хоп-меге кампаниялардан боо-чепсектиг чөңгээлээшкиннерге база тайбың чурттакчыларны өлүрериңге чедир янзы-бүрү хоралакчы үүлгедиглерни ажыглап турар деп, ол сагындырган.

Мозамбиктиң болгаш Анголаның улустарының колонизаторларны тиилээни-биле Мурнуу Африкада хосталгалыг шимчээшкиннер пролетарлыг интернационализмниң удурткан болдурган күрүнелерниң таламындан быжыг тылдыг болур деп, С. Машел онзалап демдеглээн.

Суарестиң парлалга конференциязы

МАДРИД. (СЭТА). Бо неделяның төнчүзүнге чедир тургузар оон чазаа чаңгыс партиялыг чазак болур деп, Испанияның чазааның баштыңы Адольфо Суарес аңаа болган парлалга конференциязынга медеглээн. Ол чазакка бүгү албан-дужаалдарны демократтыг төп эвилелиниң төлээлекчилери ээлээр.

Чаа чазактың мурнунга экономиктиг бергедээшкиннерни ажып эртери, министерстволарны чаартыры, конституцияны ажылдап кылыры, муниципалдыг соңгулдаларны белеткээри болгаш эртерери, тус черлерниң айтырыгларын шиитпирлээри ышкаш ындыг шыңгыы айтырыглар туруп келир деп, ол онзалап демдеглээн. Каталонияның болгаш баскылар чуртунуң автономиязының дугайында айтырыгга хамаарыштыр чүве чугаалааш, ол айтырыг талазы-биле хоойлу төлевилелин баштай демократтыг төп эвилелиниң үндезинин тургузуп турар чаа партияга чугаалажып көөр болгаш оон соонда ону парламентиге тургаалажып көөрү-биле киирер деп, чазактың баштыңы демдеглээн.

Демократтыг төп эвилелиниң үндезининге чаа партияны тургузар дугайында айтырыгны А. Суарестиң ол эвилелден парламентиге соңгуттурган 272 депутат болгаш сенаторлар-биле ужуражылгазының үезинде чугаалашкан. Ужуражылганың киржикчилери А. Суарести чаа тургузуп турар партияның даргазы кылдыр чаңгыс үн-биле соңгуп алганнар.

ГДР-ниң удурланыышкыны

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң күрүне кызыгаарын уламчылап үреп турарынга удурланыышкынны ГФР-ниң чогуур органнарынга ГДР-ниң чазаа медеглээн болгаш кызыгаар үрээр чорукту болдурбазының талазы-биле хүлээлгелерин күүседирин ГФР-ниң чазаандан негээн. Ол дугайын АДН агентилелиниң июнь 29-та кылган дыңнадыында айыткан. Ол дыңнадыгда, чижээ, ГФР-ниң девискээринден чөңгээлээшкинниг үнүүшкүннерниң түңнелинде ГДР-ниң девискээринде кызыгаарда тудугларны үреп турар деп демдеглээн.

А. Б. Ваджпаиниң медеглели

ДЕЛИ. (СЭТА). Социалистиг чурттар-биле Индияның харылзаалары моон соңгаарда-даа хөгжүүр дээрзинге чигзиниг турбас ужурлуг деп, парламентиге Индияның даштыкы херектер министри А. Б. Ваджпаи медеглээн. Тайбың кожа-хелбээ доғуннаашкынның политиказын бадыткап тургузарынга, делегейге турум чорукту хандырарынга, боттарының ажыктыг харылзааларны хөгжүдеринге ниити сонуургалдыг чорук Индия-биле социалистиг чурттарның аразында уламна сырый кады ажылдажылганың эргежок чугулазын тодаргайлап турар деп, министр чугаалаан.

Мурнуу Азияга хамаарыштыр чүве чугаалааш, индий чазактың эң кол сорулгазы болза Индияның чоок кожаларынга кады ажылдажылганың база бүзүрелдиг харылзааларын хөгжүдеринде болур деп, А. Б. Ваджпаи айыткан. Бир эвес ол орукка бис чедиишкинниг болур болзувусса, ээлен каш хылыыктарны аппазын бисен кылдыр эде сорар болгаш бистиң чоок кавывыстың улустары ниити дайзынга — ядыы чорукка, эрткен үениң бүгү аар-берге салгалынга удур демиселди чедиишкинниг чорудуп болур деп, министр чугаалаан.

Индияның кайа-даа каттышпазының политиказынга шынчызын А. Б. Ваджпаи бадыткаан. Амгы делегей байдалында ол политиканың шынныын сөглүг үжен чылдың болуушкуннары бадыткаан деп, министр онзалап демдеглээн.

ЧӨПТҮГ ХЕМЧЕГ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Фашистиг ёзу-чурумнуң үезинде турган бүгү дээди дужүметтерни күрүнениң албан черлеринден халаары, хамааты эргелерин казыыры болгаш моон соңгаар күрүнениң кандыг-даа албан-дужаалдарынга киирбес дугайы көрдүнген хоойлунуң төлевилелин республиканың хуралы коммунист-депутаттарның болгаш социалистерниң бадылаашкыны-биле хүлээп алган.

Хоойлу төлевилелинге удур социал-демократтыг партияның болгаш социал-демократтыг төптүң партиязының депутаттары бадылааннар.

Хоойлунуң төлевилелин деткип тура, мурнунда ажыл-чорудулгазы болгаш амгы үеде үзел-бодалдары демократтыг албан черлериниң ажыл-чорудулгазынга шаптык кадарының айыылын болдуруп турар кижилерни күрүнениң албан черлеринге артып калыры кандыг-даа бодалдар болгаш чылдагааннар-биле агартып болбас деп, коммунист-депутат Лину ди Лима чугаалаан.

«Бүгү амыдыралының иштинде фашистиг диктатурага удур демисежип келген кижилерни ол диктатураны тургусканы база быжыглааны дээш харыысалгалыг, португал демократтарны, карыылажыкчу-биле истеп сүрүп турганынга буруулуг кижилер-биле канчап-даа эптештирип болбас» деп, социалистиг партияның парламент бөлүүнүң даргазы А. Лопеш онзалап демдеглээн.

ЧАА ХАЛДААШКЫН

МАПУТУ. (СЭТА). Родезияның ёзу-чурумунуң шериглери Мозамбикке удур боо-чепсектиг чаа халдаашкынны кылган. Мозамбиктиң радиозунуң дыңнадып турары-биле алырга, Родезияның армиязының кезектери Маника можузунда Гоя-Гоя районнуң девискээринче халдап кирген. Бомбардировщиктерниң, реактивтиг шуургедекчилерниң болгаш вертолёттарның деткимчези-биле олар Мозамбиктиң хостаарының улусчу күштериниң (ФПЛМ-ниң) туруштарынче шаап халдаан.

ФПЛМ-ниң кезектери Родезияның шериглерин дезип үнеринче албалап, оларның халдаашкынын ойтур шапкан. Тулчуушкун үезинде расисчилерниң шериг кезектеринге дириг күштеринге база техниказынга улуг когаралга таварышкан. Расисчилерниң агрессиялыг хөй халдаашкыннарының түңнелинде хөй тайбың объектилер үрелген. Можунуң ажыл-агыйжы амыдыралынга чедирген когарал 2,8 миллион эскудо четкен деп радио айыткан.

АКШ Чикагонуң кыдыгларында чурттап турар пуэрториканчыларның чыскаалын полицияның баскаанының түңнелинде ийи кижи өлүрткен. 200 хире кижи балыглаткан болгаш чүс ажыг кижини тудуп хоругдаан. Чыскаалдың хөй муң киржикчилери хоорайның кудумчуларынга ылгай көөр чорукка боттарының удурланыышкынын илередир болгаш АКШ-тың колониязы кылып каан ортулукка хамаарышпас чорукту негээр дээш чыскаал кылганнар.

ЧУРУКТА: пуэрториканчыларның балыглаткан эжин эпнар чыдары.

ЮПИ — СЭТА-ның фотозу.

УЛАМ ИДЕПКЕЙЖИДЕР

СЭКП Тыва обкомунуң II пленумунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле Тес-Хем районнуң партия, совет, хөй-ниити организациялары элээн боттуг ажылдарны чорудуп турар. Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас кижилер-биле демисел ажылы районда калбарган.

Сөөлгү үеде тус-тус көдээ Советтер профилактика ажылынче кол кичээнгейни углап турар. Айның баштайгы пятница хүнүнде суурларда профилактика хүнүн эрттирип турар. Аңаа арагалаар, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, ажы-төлүнүң кижизидилгезинче сагыш салбас ада-иелер-биле беседалажып, хемчээн ап турар. Оон түңнелин чурттакчы чоннуң ниити хуралдарынга чугаалажып турар. Арагалаар, ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктарны болдурбазы-биле чон ортузунга культура-массалыг, кижизидилге ажылын экижидер, оон дээштиниң чедип алыр талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган. Арагажы суңдулуг, корум-чурум үреп болгу дег кижилерни учётка алган. Оларның амыдыралдың ыңай оруунче киирери-биле тус-тузунда беседалажып, чогуур хемчеглерни ап турар. Ук ажылга райкүүскомнуң чанында административтиг комиссияның дузазы улуг.

Ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар-биле демисел чорударынга улусчу дружиналарның, комсомолчу оперативтиг отрядтарның киржилгези улуг. Бо ажылдың бисте база багай эвес тургустунганын айтыры чугула. Ылангыя кежээки шактарда, хөй-ниитиниң черлеринге, кудумчуларга комсомолчу оперативтиг отрядтарның кежигүннери милиция ажылдакчылары-биле кады удаа-дараа дежурныйлап, рейдилерни чорудуп турар. Оон түңнелинде ваазы четпестерниң талазындан ниитиниң корум-чурумун хажыдар чоруктар көскүзү-биле эвээжээн. Корум-чурум үрээш, дружинниктерге туттурган ваазы четпестерниң ала-иезин келдиртип, оларның ажылдаар черлеринге дыңнадып, шыңгыы чугаалажып турар. Социалистиг хоойлу-дүрүмнү, ниитиниң корум-чурумун камгалаар херекке улусчу дружина бөлүктери идепкейлиг киржир хүлээлгелиг. Ындыг турбуже районнуң чамдык албан-организация черлериниң удуртукчуларының хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар херекче кошкак кичээнгей салып турары канчап-даа таарышпас. Бо талазы-биле ажыл № 1070 ИМК-да (даргазы Р. Чувашов), аңнаар ажыл-агый черинде (директору Р. Дамдинов), «Сельхозтехниканың» районнар аразының Самагалдайда каттыжыышкынында кошкак тургустунган. Үстүнде адаттынган организациялар социалистиг хоойлу-дүрүмнү, ниитиниң корум-чурумун хажыдар чоруктар-биле демисел ажылынче чогуур кичээнгей салыр ужурлуг.

К. ЛООВАЙ.

МЕДЭЭЛЕР

Аттестаттарны алган

Барлык школазының онгу клазын бо чылын 32 өөреникчи доосканы болгаш ортумак эртем дугайында аттестаттарны алганнар. Хөгжүм үнү дыңмиттелип турда, доозукчуларга аттестаттарны тыпсып, башкылары, ада-иелери оларга хей-ат кирикчи чагыг сөстерин бергеннер. Амыдыралга быжыг турушту ээлээр, өөредилгеге-даа, ажыл-ишке-даа төлептиг кижилер болур дээш чүткүлдүг болуру—уругларның мурнунда чугула сорулга.

Барлык ортумак школазын моон-биле дөрт чыл дургузунда 150 ажыг кижи доосkan. Бо чылгы доозукчулардан Очур-оол Моңгуш, Саая Чодураа одар күрүне экзаменнерин чүгле 4—5 демдектерге дужааганнар. Оларга макталга бижиктерин тывыскан.

Т. САРЫГЛАР.

Барыын-Хемчик район.

Бистиң аалчыларывыс

Тыва телевидение комитединиң аалчылары болган Бурят АССР-ниң артистери-биле чугаалажып ор бис.

— Эптиг-ээлдек чоннуг тыва черниң хоорайлар, суурларын бир ай дургузунда эргип келдивис. Чер бүрүзүнге чоң хөйү-биле чыглып, бистиң оюннарывысты тыва өңнүктер улуг сонуургал-биле адыш часкаашкыннарлыг хүлээн ап келдилер — деп, Бурятияның улустуң артизи Клавдия Шулунова чугаалады.

— Төрээн черивиске баргаш, Улуг Октябрьга тураскааткан юбилей концертиниң программазын тургузар бис. Бурятияның уран чүүл ажылдакчылары бо төөгүлүг байырлалга эңне шилиттинген талантыларын бараалгадыр дээш бо хүннерде чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турарлар— деп, база бир ыраажы Долгор Кундухеваның сөстери ол болду.

Бистиң база бир изиг найыралчы аңы-дуңма кожаларывыстың хөөг үнүн, чылыг сөзүн дыңнап ора, олардан Улан-Удэде Ленин орденниг опера болгаш балет театры барын, Бурятияның сураглыг артистерин билип алган бис. Бо дээди хавыралыг театр ол республикада көскү черни ээлеп турар. Ооң чогаадыкчы коллективи бо юбилейлиг чылда «Отелло», «Дон Карлос» дээр операларны болгаш өске-даа шии чогаалдарын сценага тургузуп, чонга бараалгаткан.

Уран чүүл ажылдакчыларындан ол Бурят республиканың чоргааралы болу бергеннерге ССРЭ-ниң улустуң артизи Лариса Петровна Сахьянова, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Петр Абашев болгаш өске-даа алдарлыг кижилерни хамаарыштырдылар. Ооң аңгыда, Бурятияның Хоца Намсараев аттыг Күрүнениң театры академиктиг театр апарган. Ол болза бурят уран чүүлдүң амыдыралында улуг болуушкун болган-дыр. Ол театрның артизи Мария Николаевна Степановага ССРЭ-ниң улустуң артизи деп бедик атты тывыскан.

Ол ышкаш орус хөгжүмниг театрының юбилейлиг концертиниң программазы база солун. Ооң кол өөзү Вампиловтуң шиилери болур. Бурятияның бичии көрүкчүлерниң кичээнгейин сийлаарактар театрының коллективи чаалап ап турар.

Чогаадыкчы эвилеңдер ажылында солун чүүлдер хөй. Чогаалчылар, композиторлар, чурукчулар түс-түста чогаадыкчы ажыл-иште. Бистииңге аалдап келген эстрада ансамблиниң адын «Байкалдың аялгалары» дээр болду. Бо коллективти эрткен чылын тургускан. Олар оон мурнунда Якутияның сөөгү талазынга барып ойнааш келген. Оон мурнунда оруктар делгем. Боттарының программазынга өңнүктериниң ырларын, танцыларын өске-даа уран күүселделерин немеп ап чоруурлар. Бо артистер бистииңге келгеш, «Тыва кызы», «Малчының ыры», «Белек» деп тыва ырларны ырлап өөренип, программазынга кирип алганнар.

О. ОХЕМЧИК.

«КӨӨР СЕН, АЧАЙ!»

Очерк

Сооктуң тывызы тайгага элээн дыңзытып, ыштыг черлерден ыгалып турган. Кайы шаандан бээр Бий-Хемче кирип аккан, эрииге келгеннерни хоолааш даажы-биле аян тула бээр Хам-Сыра хем ылым-чылым ырлап чыткан. Чай үезинге бодаарга, ам күзүн ооң суу арай сыыгай берген. Хемче харапгап, олче көрнүп турар шивилер, дыттар, хадылар ийи талада кайы ыракче чыскаалыпкан. Дескиндир кайызаар-даа арга сын шөйүлген. Өвээнчиниң, эм оъттарның, кезек-кезек таваржыр кээр сулагай чойганнарның чаагай чыды думчукка айдызап келген.

Төгерик хүрең шырайлыг, боцугур чаактарлыг, хөвеңниг чолдак тон кеткен бичежек кыс чарызынга бурунгаар үзее олурупкан, ооң бызынарынче кезек-кезек оожум тепсенгилеп, четкен чарызының дыңындан өй-өйде шелгилевишаан, чортуп бар чораан. Орук баштакчызы ивижи ээрдагыр кокпа оруктап, ийинде ыштарга ээйгн, кош-хомун шавыландыр хап, далажып чортуп орда, кыс оон белен-не чыдып калбаан. Светлана Дагбажык 1976 чылда Азас ортумак школазының онгу клазын доосканы сөөлүнде комсомолчу путёвка-биле Хам-Сырада иви фермазынга ажылдаар дээш эрткен күзүн бар чытканы ол.

Адазы—хоочун ивижи болгаш аңчы, эрес-кежээ тайга кижизи Бараан Дагбажыктың аныяк оолдарындан болгаш кыстарындан ивижилең ажылдаарлар бар болурун көңчүг күзеп чораан. Оолдарындан ийизи ивижилеп-даа турган. Уруу Светлананы чайгы дыштаныылгада тайгада аалынга база эккеп турган. Оолдар ышкаш, кашпагай болгаш туттуңгур Светлана чары муңгаш иви кадарып, фермада үүрмек ажылдарга киржип, сонуургап турган. Светлана тайгага чайгы ажылды нор-ае-даа, соок кыштың дошкунун-даа, соокта иви сүрерин-даа, майгынга кышкы амыдыралды-даа көрбээн. Ам кээп дөө Хам-Сыра хемниң чөөн талакы унунда, чүрек дег көк сын артында фермага барып ажылдаар дээнин бодап кээрге, Светланага ачазының эрткен чылын: «Изим базар уруум кымыл—сен сен бе, Светлана!»—деп хөглүг баштактаныр органы сагыжынга кирген. Ынчан Светлана школага өөренип тура, адазы болгаш өске-даа кижилер дыңнап орда: «Черле көөр сен, ачай, сээң изиң базар мен»—дээн.

Аныяк дескелчок күзелдиң боттанып эгелээни ол. Тайга черниң күскү бойдузу безин маңаа келген кызын «менди айтырып тур бис, Светлана, бистиң болдуң, бис-биле кады сен» дээн ышкаш. Чазылар суурдан оруң орук дургаар уткуп ап турган ышкаш. Уруун уткуп ачазының чорудупкан ылгын чарызы Светлананы фермага дүрген чедирерин күзээн ышкаш, бажын чоргаар көдүрүпкен, сыыргактары дыырткайнып, кежээликтей улам-на далажып орган...

Светлана Дагбажык адазынга дузалакчы кадарчы болуп келген. Сөөлгү үеде өске-даа фермаларда аныяктарның элээн көскүлең бүгү иви улузунга бир солун болуушкун болган. Кыргаппар анаа чеже ажылдаар! Өдүгенде, бо Хам-Сырада чүгле дузалакчылар эвес, кодан иви хүлээп алган оолдар, кыстар бар апарган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, комсомолчу кыс Нина Ак комсомол-ну-аныяктар фермазын эргелекчилей берген. Ында кол-дуунда аныяктар. Светлана—оларның бирээзи. Ачазы Дагбажыктың оюн-баштаа дам барган. Уруу кээрге, анаа чоргаарланганы ол чадавас, ооң чанчызаш оожум кылажы дүргедең, күлүгүр экти көңтүрлү берген ышкаш. Ыраккылакта ажылдап чоруур-даа болза, тайга улузу Светлананы таныыр, ооң кижизиг бүдүжүн эки билир болган. Өөренириге кызымак, томаанныг, сүмелиг чажам дивес хүлээп алыр, чошпул болгаш хүндүлээчел ол кыс малаа эки ажылы-биле төлептиг болур дээрзин олар билгеннер.

...Кыш келген. Хам-Сыра. Сорут ол ынчаар кылын» хар чагган. Күстен бээр иви одары—кол кыштаг кылдыр хонган чери шыргайы аажок, ажык-айтадаң черлери эвээш, кедээрлезе—тайга кадары эгелээр сып адаа ындыг девискээр болган. Аныяк ивижилерге ук черниң байдалы эки билдинмес. Ынчалза-даа тайганың дазылын, сыныың сыразын эндевестер—хоочуннар бар болганда ажырбас.

Ферманың өске талазында чүм шулуңнуг база бир одаржы ивилер сүрүп кожүрер дээш бир соок эртен ээлчег кадарчылары хапкан. Турлагдан ыравайн чоруй. Светлана оорүнден аңгыланып чорупкан. Ол ынчаар оъттап хонган ивилерни Светлана эгеш, чаа оларже утлай сүрер хүлээлгелиг. Адазының дээре дээн чарызы дискек чедир хардап узун-чиңге даваннарын чиик-чиик уштуп бурунгаарлап орган. Дүне хөртүктепкен. Ындыг таварыышкаларда чамдыкта эртеп оъттап диләэп иви терең хар адаанда шулуп каразыкче сагыш салбайн, харын пөштерниң адакы будуктарындан чаат тып чиир дээш даады-ла пештер дамчып, дилеп чорупар. Светлана ындыг ивилерни истеп чорааш, пөш будуунун адаа-биле эртип чыда, чарызындан чамдыкта ындарлып-даа, хат-дүвүден чер аянын чидирер-даа чазып чораан. Мурнунга будук азы доора ыяш кээрге, оон чайлап дүргеп доңгаш кыннары белен эвес-ле болгай. Каш-ла секундада анаа кашпагай, көрүңгүр чорук херек болгай. Светлана аназ чоорту-ла чаңчыгып чораан. Карак дежип каггы дег шыргайга чаңчыгары база белен эвес.

Одарга чораан кезек дигиябиле ындай-бээр, азы ооруудан кажып, аңгыланыр, чоннуң кайы үеден бээр «аңзыг» дижири ивилер кадарчыларга дыш бербес. Бир эвес олар черлик ивилерге каттышса, оларны адырып алгаш чоруса, бажы-биле барганы-ла ол. Чаа ивижи кыс ону билип чораан.

Ыпаар-мыпаар чеже-даа исти сүрген. Адак соонда чүс ажыг ивини оон-моон бөлүп алган. Терең харлап соокта беш-алды шак иштинде чорупкан, караныы, бөлүк чорбас хөй ивини ийи-бирээлеп чыып алыры безин дыка-ла берге, кижи чем чиксеп, шагзырап, мунгап чары-даа харыксырап кээр. Светлана ынчап ачазының чагыын бодап чораан: «Ивижиге чүү-даа таваржыр, уруум». Светлана ол хүн бир бергени ажып эрткен.

Чүгле чаңгыс кыжын безин Светлана хөйну көрген, билген. Читкен ивилер дилеп шыргай, кадыр-берт черлер таварып хат-шуурганда кокпа орукчуташ чок черлеп ыракче чеже-даа чораан. Оон аалче дедир чанары безин берге: келген иви сүрген хереэ чек, дорттап хаптар. Бир эвес «дорттаан тос хоптан» дээн ышкаш, азар болза, база бир бергени немеп алганы ол. Светлана чедер чер ууп, аалче дорттаарын чамдыкта чазып, аалга доңганы аажок дүне орай-даа чортуп кээр турган. Кажарпай ивижи, азы аныяк ер болза, чаңгыс-ла ыйнаан, Светлана дээрге «иви тывыдызынче» чаа кирген аныяк кыс, бергени чаа көрүп эгелээн кижи ышкажыл. Ынчалза-даа комсомолдуң чорутказы кыс хоочун өөрүнге «аңчы-пен-дир сен» диртпээн, харын мактаткан. Светлана ферма төвүнде олурбаан: ачазы-биле бодунуң чаңгыс дангыда ивизин сүрүп эккелгеш санаар, оларның күш-деңгелин хынап көөр, аңайларны, мыңдыжактарны, таспаннарны хайгаараар, дус каап бээрин утпас. Оон ындай апрель төнчүзүнде эгелээр иви солдаашкынынга белеткенип, боттарынга аъш-чем, ивиге дус коштап эккээринге комсомолчу кыс кымдан-даа чыдып калбаан.

Светлана—агитатор. ВЛКСМ райкомундан ындыг даалганы алгаш, агитатор хүлээлгезиниң дугайын партия организациязы-биле дугуруушкаш, ажылдап эгелээн. Кыштыкы кежээлерде майгыннарга Светлананың оожум, шала шөйүлчек чугаазы бо-ла дыңналыр. Радиоприёмниктен дыңнааныын, солуннардан номчааныын малчын өөрүнге ооң таныштырып орары ол-дур. Светлананың солун чугааларын дыңнап турар апарганынга олар көңчүг таарзыныганнар. Ферма эргелекчизи Нина Ак-биле кады ивижилерниң өг-бүлелеринге культурлуг амыдырал-чуртталга дээш социалистиг чарышты организастап эгелээн. Ооң баштайгы түңнелдерин үндүргени аныяк малчынның база бир чедиишкини болган.

Чазын, марттың төнчүзүнде, тайгадан иодап иви сүрүп келген Светлана Дагбажык-биле Тоора-Хемге ужурашкан мен. Иви ышкаа эдиктиг, хөй кежи чолдак тонуг, додукканындан арны кара-хүрен апарган Светлана совхоз төвүнче чоктаар дээш далажып турган. Анда ужуражырының мурнуу чарынында ВЛКСМ райкомунга кирепкеш, Светлана дугайында өөрүнчүг сөстерни дыңнаан мен.

1976—1977 чылдарның кыжында малын каража-могараа чок чыл ажырганы, агитатор хүлээлгезин эки күүсеткени дээш Светлана Бараановна Дагбажык бо чайын Югославияже баар турисчи путёвка-биле шаңнаткан. Светлана ол дугайын дыңнааш өөрүп, улам эки ажылдаарын хүлээнген.

Чоокта чаа семиртир малын хүлээп алганда Светланадан айтырдым:

— Чеже иви хүлээп алдың, Света?

— Күрүнеге садарынга кааржыпар совхозтуң семиртир хөй ивизин беш кижи хүлээп алдывыс—дээш, аныяк ивижи черле ындыг чаны-биле хүлүмзүрүп кагды. Чайын Улуг-Оота чайлаар бис. Ам ынаар чоокшулай көжүп эгелээр бис бо.

Келир үениң ивижизиниң карактарында чоргаарал болгаш өөрүшкү хүлүмзүрели.

А. НУГУУРАК.

«Тоора-Хем» совхоз.

ШЫННЫҢ КОНКУРУЗУНГА

Улусчу чогаадылганың Бүгү-эвилел фестивалының Новосибирск хоорайга болган көрүлдезиниң бо чылдагы лауреады Урана Куулар «Алдан-Маадыр» совхозка болуп эрткен республиканың аас чогаалының байырлал концертинде. Үделгеде бот-тывынгыр композитор М. Кертик-оол.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

КАТТЫЖАР МЕН

Бо чылдың июнь 10-да үнген 135 дугаарлыг «Шын» солунга эмчи О. Мартаң-оолдуң бе хымызының дугайында бижээн сүмезинге хамаарыштыр бодумнуң бодалымны илередикседим.

Тыва чон бе хымызын шагдан тура ажыглап, ооң эм шынарлыын эскерип келген. Ынчалзажок хымыс чогум кандыг аарыгларга эки дузалаарыл, ону эки шынарлыг кылдыр канчаар белеткеп алырыл деп чүвени тодаргай билбейн чораан. Ол ышкаш хымысты кажан, кайы хире хемчээлдиг ижерил деп айтырыг база эки билдинмес турган болгай.

Эмчи О. Мартаң-оолдуң бе хымызының эм шынарлыг кылдыр тургустунган бүдүмелдерин, ында бар витаминнерни болгаш кандыг аарыгларга ону ажыглаарын сүмелеп турары чүгле кадыы кошкак кижилерге эвес, кижи бүрүзүнге билири чугула сүме деп көрдүм. Ооргтан хымыстың эм шынарлыг составын болгаш канчаар аараанда, кандыг үелерде ону ажыглап болурун тодаргай билип алдым.

Хымыс дугайында бодал

Казахтар, алтайлар, башкирлер, буряттар, татарлар болгаш улут-улуг областарда—Оренбургта, Челябинскиде бе хымызын улуу-биле үнелеп, эмнелгелерде, курорттарда ажыглап турда, бистиң республикада ону чүге ажыглавайн турарыл? Авторнуң бо айтырыынга каттыжар-дыр мен.

Бистиң Бай-Тайга районнуң совхозтарында чылгы мал хөй. Ол хиреде бе хымызын кылып, ону ажыглавайн турар. Районда ат-сураглыг, Бүгү-эвилел ужур-дузалыг Шивилиг аржаанынга чайгы үеде чоң хөйү-биле кээп, дыштанып турар болгай. Хымысты кылгаш, маңаа чоп ажыглап болбас деп?!

Районнуң «Мурнакчы», «Кара-Хөл», «Тээли», «Бай-Тал» совхозтары чылгы-биле байлак. Бо ажыл-агыйларда чайгы үеде бе хымызын кылып, уруглар ясли-садтарынга, пионер лагерьлеринге болгаш чурттакчы чонга-даа ажыглап болур арга бар. Ону совхозтар удуртукчулары чоннуң кадыынга чугула деп үнелевейн, организаставайн турар.

Чоннуң кадыын камгалаар талазы-биле бе хымызының ужур-дузазының дугайында эмчи О. Мартаң-оолдуң сүмезинге хамаарыштыр бистиң районнуң кадык камгалал ажылдакчылары боттарының бодалдарын база бижиир боор деп идегедим.

Х. КАШПЫК-ООЛ.

Тээли суур.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 2-ДЕ

МОСКВАДАН

10.00—Телемедээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Буратино» делегеге».
11.00—«Ада-ие, силерге!».
11.30—«Эртенги почта». Музыкалыг программа.
12.00—«Чурукчулар дугайында чугаа». РСФСР-ниң улустуң чурукчузу О. Верейский.
12.30—«Кижи болгаш бойдус».
13.00—«Бөгүн — Кооперацияның делегей хүнү». Центросоюзтуң, херегдел кооперациязының баштаар черниң даргазы А. П. Климовтуң чугаазы.
13.15—13.25—Чапсар.
13.25—Кооперацияның делегей хүнүнге музыкалыг программа.
14.10—«Литературлуг беседалар».
15.05—РСФСР-ниң Күрүнениң үрер хөгжүм концерти. Дирижёру РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Б. Днев.
16.05—«Спортлото» тиражы.
16.15—Уругларга фильм: «Дипреннер ортулуу». Уран-чечен фильм.
17.20—«Музыкалыг абонемент». Делегей конкурузунуң аныяк лауреаттары И. Виноградова биле В. Суханов. РСФСР-ниң алдарлыг артизи профессор В. Горностаева эрттирер.
18.00—18.10—Чапсар.
18.10—«Кадыкшылга». Программа почтазы. Дамчыдылганы эмчи Ю. В. Белянчикова эрттирер.
18.40—«Далай ындында хүн». Документалдыг фильм.
19.00—«Кино көрүкчүзүнүң спутниги». Мультфильмнер программазы.
20.00—Телемедээлер.
20.15—«Дириг амытаннар делегейинде». Журналист В. М. Песков эрттирер.
21.15—«Ужуралдар фильмнериниң экраны». «Дээрги Никто» Уран-чечен фильм.
23.00—«Үе». Информастыг программа.
23.30—00.30—ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың чыынды командалары. Чиик атлетика талазы-биле делегей маргылдаазы. Сочиден дамчыдылга.

СПАРТАКИАДА ЭГЕЛЭЭН

Спорттуң национал хевирлеринге Тыва АССР-ниң спартакиадазы дүүн Кызылдың Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга байырлалдыг-биле ажыттынган. Ооң программазында тыва, бурят хүрештер, якут халыш, ча адары, шой кодурери кирип турар.

Спартакиаданың баштайгы хүнүнде бурят, тыва хүрештер, якут халыш эгелээн. Тыва хүрешке деңзи аайы-биле хүрежикчиге баштайгы салыгларда Алексей Хертек (Барыын-Хемчик), Владимир Салчак (Бай-Тайга), Моңгуш Кызыл-оол (Чөөн-Хемчик) болгаш өскелер-даа опагларын октап алганнар. Бурят хүрешке Ондар Өргелээр (Кызыл), Валерий Самбуу (Таңды), Ооржак Кара-Кат (Кызыл), Долаан Доржукай (Чөөн-Хемчик) кымга-даа октатпаан. Якут халышка бирги хүнде Василий Баклыков («Спартак») шылгараан.

Маргылдаа бөгүн уламчылаар.

Бистиң корр.

Агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга бүргег хүн болур. Чамдык черлерге биче чаар. Хаттың дүргени секундада 5—18 метр чедер. Агаарның температуразы Кызылга болгаш республикага 17—22 градус чылыыр.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Культураның болгаш дыштаныылганың Н. Гастелло аттыг парыгынга парктың шаңналы дээш элээди оолдарның аразынга волейбол маргылдаазы июль 2-де 10 шакта эгелээр.

Совет улустуң дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының черлери-биле поход кылгаш, тиилекчи болганнарның VI республика слёдунуң киржикчилериниң митингизи Ленин шөлүнге бөгүн 10 шакта эгелээр.

«Совет Тываның 5 чылы» стадионга спорттуң национал хевирлеринге Тыва АССР-ниң спартакиадазы июль 2—3-те болур. Ооң программазында: тыва, якут, хакас хүрештер, ча адары, шой кодурери, якут халыш.

Июль 2—3-те кежээкиниң 20 шакта аныяктар кежээзи паркка болур.

Воскресеньеде 15 шакта паркының стадионунга хүреш болур.

Слёттуң киржикчилериниң чыскаалы чоннуң хосталгазы дээш амы-тынын берген дайынчыларның болгаш кызыл партизаннарның тураскаалдарының чанынга болур. Эгелээри июль 3-те 21 шак 30 минутада.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

КАЙНААР ӨӨРЕНИРИЛ

ЧУРТТУҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ ЧАЛАП ТУР

Кызылдың күрүнениң педагогика институдунга 1977 чылдың июль 11-ден эгелеп конкурстан дашкаар черлерге (тыва кижилерге) 1977 чылда чурттуң даразында дээди өөредилге черлеринге кирериниң шылгалдаларын чорудар.

МОСКВА ХООРАЙНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ:

Москва университеди—тускай эртеми: физика, политэкономия, философия.

Москвада дашпыкы дылдарның педагогика институду—тускай эртеми: англи дыл, немец дыл.

Москваның көдээ ажыл-агый академиязы— тускай эртеми: көдээ ажыл-агыйның экономиказы база организастаашкыны, унупнерни камгалаары.

Москваның ветеринария академиязы—тускай эртеми: ветеринария.

Москвада күрүнениң төөгү-архив институду—тускай эртеми: документоведение болгаш күрүнениң албан черлеринге эргелеп-башкарылга ажылын организастаары.

Москваның технология институду—тускай эртеми: дааранылга кылыгларының технологиязы, чиик үлетпүрнүң машиналары болгаш аппараттары.

ЛЕНИНГРАД ХООРАЙНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ:

Ленинград университеди—тускай эртеми: философия, математика, даштыкы Чөөн чүк чурттарының талазы-биле страноведение, төөгү.

Ленинградтың совет садыг институду—тускай эртеми: товароведение болгаш аъш-чем бараанпарының садыын организастаары, товароведение болгаш үлетпүр бараанпарының садыын организастаары, хөй-ниити чемгерилгезиниң технологиязы болгаш организастаашкыны.

Ленинградтың политехниктиг институду—тускай эртеми: чылыг электростанциялары.

ӨСКЕ ХООРАЙЛАРНЫҢ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

Новосибирскиниң инженер-тудуг институду—тускай эртеми: архитектура.

Уралдың политехниктиг институду—тускай эртеми: керамиканың болгаш туйбунуң химиктиг технологиязы, тудуг материалдарының, кылыгларының болгаш конструкцияларның бүдүрүлге черлериниң механиктиг дерилгези.

Алтайның политехниктиг институду—тускай эртеми: көдээ ажыл-агый машиналары, үлетпүрнүң бүдүрүлге черлериниң, хоорайларның болгаш көдээ ажыл-агыйның (инженер-электрик) электрохандырылгазы, машина тудуунуң технологиязы, металл чонар станоктар болгаш херекселдер (инженер-механик).

Воронежтиң көдээ ажыл-агый институду—тускай эртеми: архитектура.

Иркутскиниң көдээ ажыл-агый институду—тускай эртеми: агрономия, зоотехния, көдээ ажыл-агыйны механизастаары, чер ажылын механизастаары, көдээ ажыл-агыйны электрофикастаары.

Ивановонуң пөс-тааввы институду— тускай эртеми: дааранылга кылыгларын конструкторлаары (инженер-технолог).

Иркутскиниң университеди—тускай эртеми: правоведение.

Красноярскиниң университеди— тускай эртеми: правоведение.

Иркутскиниң улус ажыл-агый институду—тускай эртеми: автомобиль транспортунуң экономиказы болгаш организастаашкыны.

Сибирьниң технология институду—тускай эртеми: арга-ыяш ажыл-агыйы—арга-ыяшты камгалаары.

Пермьниң университеди—тускай эртеми правоведение.

Томскиниң политехниктиг институду—тускай эртеми: каңналга бүдүрүлгезиниң технологиязы, чылыг электростанциялары.

Кемеровонуң медицина институду — тускай эртеми: эмнелге херээ, стоматология, гигиена, санитария болгаш эпидемиология.

Красноярскиниң медицина институду—тускай эртеми: эмнелге херээ, педиатрия.

Алтайның көдээ ажыл-агый институду—тускай эртеми: көдээ ажыл-агыйның экономиказы болгаш организастаашкыны, көдээ ажыл-агыйны механизастаары.

Иркутскиниң медицина институду—тускай эртеми: гигиена, санитария болгаш эпидемиология, стоматология.

Томскиниң медицина институду—тускай эртеми: эмнелге херээ, педиатрия.

Томскиниң инженер-тудуг институду—тускай эртеми: хоорай тудуу, көдээ ажыл-агый тудуу, суг хандырылгазы болгаш канализация.

Омскиниң политехниктиг институду—тускай эртеми: үлетпүрнүң бүдүрүлге черлериниң, хоорайларның болгаш көдээ ажыл-агыйның электрохандырылгазы, соодукчу болгаш компрессор машиналары база агрегаттары, полиграфия машиналары, полиграфия бүдүрүлгезиниң технологиязы.

Омскиниң ветеринария институду—тускай эртеми; ветеринария.

Сибирьниң автомобиль-орук институду—тускай эртеми: автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы.

Билдириишкиннерни Кызылдың педагогика институдунуң ректорунга июль 1-ден 11-ге чедир чорудар.

Билдириишкинге кожар чүүлдер:

ортумак эртеминиң дугайында документ (боду-биле),
дээди өөредилге черинге кирерлерниң характеристиказы
эмчи шынзылгазы (№ 286 майык),
6 фото-чурук (берт чокка хемчээли 3Х4),
күш-ажыл дептериниң хоолгазы,
автобиография,
чурттап турар черинден шынзылга,
өг-бүлезиниң составының база ада-иезиниң шалыңының дугайында шынзылга.

Дээди өөредилге черинге чедип келгеш, кирерин күзээннер паспорту, шериг биледи (курлавырда турар шериг хүлээлгелиглер) азы киир бижидилгениң херечилели (шеригге албан эрттиреринге келдиртирлер).

Институттуң адрези: Кызыл хоорай. Ленин кудумчузу, 40, 14-кү өрээл, телефон 2-23-92.

Хүлээп алыр комиссия.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

ИЮЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Идегеливис куштары» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультфильм № 7, 9, 40 «Шүүргедекчи бомбалакчының демдеглелиндеи» 11.10, 13.00, 14.50, «Уян роман» 16.40, 18.40, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ам-даа кежээ душпээн» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бүтпээн шөлээ» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ак роза» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Шагаан-Арыг, Чадаана хоорайларга чаа ажыттынар типографияларга ажылдаар оруур, парлаар, чыскаар полиграфистерни Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының эргелели чалап тур. Бистиң адресивис: Кызыл хоорай. Щетинкин-Кравченко, 1, тел. 2-22-64.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ; Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харысаалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, секретариаттың, 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. Чагыг № 209.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—00744.